

An aerial photograph of a river landscape, likely the Oude Rijn, showing a wide river with a large island and surrounding fields. A map overlay is visible in the top right corner, showing a detailed view of the area around Wolfereen and Herveld-Zuid, including roads, fields, and water bodies. The map labels include 'Elektr Centrale', 'De Rietkamer', 'Pi 300', '13.8', '8.2', 'Vale Dries', 'Den Dyk', 'Wolfereense', 'Pi 280', 'Pijp', 'Wolfereen', 'Lindenhout', 'Herveld-Zuid', 'Gostheim', 'Merckenhorst', 'Pi 270', '8.0', '14.2', '8.4', 'De Alieng', '8.7', 'Kipstraat', '7.8', '10.4', '8.2', 'Pi 260', '8.94', '8.7', 'Winssensche', 'Pi 140', '8.6', 'Pi 897', '8.96', '7.73', and 'Ufferswaard'.

Landwerk special

Nieuwe rivieren

Deze special kon tot stand komen dankzij een
financiële bijdrage van het InnovatieNetwerk
Groene Ruimte en Agrocluster

We moeten het water meer ruimte geven. Maar waar? Zoeken we alle ruimte binnen het huidige riviersysteem of maken we ook ruimte voor nieuwe rivieren? Dat laatste kan een flinke impuls geven aan de ruimtelijke kwaliteit van het rivierengebied. Ook biedt het nieuwe economische kansen en kan het een grote bijdrage leveren aan de riviergeveiligheid. Rivieren worden daarbij niet primair gezien als een bedreiging maar als bron van kansen.

Ruimte voor nieuwe rivieren:

Nico Beun en Hans Hillebrand

Nederland is op zoek naar nieuwe omgangsvormen met het water. Tot nu toe gebeurt dat vooral vanuit het perspectief van dreiging. Langdurige regenval, heftige regenbuien en hoogwaters op de rivieren zorgen periodiek voor ondergelopen landerijen, straten, kelders en soms woonkamers. En daar willen we van af. Wij beschouwen water nu eens een keer niet als dreiging, niet als een probleem maar juist als een kans. Want ook al hebben we af en toe last van het water, verreweg het grootste deel van het jaar hebben we er plezier van. Alle reden dus om juist dat plezier voor ogen te hebben als we werken aan een nieuwe relatie met het water. Onze basisgedachte luidt als volgt: als er meer water Nederland binnenkomt, biedt dat een kans voor de 'aanleg' van nieuwe rivieren, met alle positieve eigenschappen die ook de huidige rivieren al hebben. Denk daarbij aan prachtige woonlocaties, veel natuur en recreatiemogelijkheden. Daarnaast kunnen nieuwe rivieren ook nog een belangrijke bijdrage leveren aan het voorkomen van overstromingen. Grootchalige aanpassingen in het winterbed van onze huidige rivieren, met de bijbehorende negatieve gevolgen voor steden en dorpen langs de rivier en natuur en landschap in de uiterwaarden, zijn daardoor niet nodig. En ook de behoefte aan uitgestrekte noodoverloophoegebieden neemt af.

Twee keer mooi of twee keer lelijk

En er is nog een reden om nieuwe rivieren aan te leggen. De laatste decennia is met enthousiasme en succes gewerkt aan het herstel van de kwaliteit van onze huidige rivieren via onder andere het Rijn Actie Programma, Plan Ooievaar, Levende Rivieren. Waar ooit vlak grasland en maïsakkers het beeld in de uiterwaarden bepaalden, ontstaan nu fraaie reliëfrijke natuurgebieden waarin planten, dieren en mensen volop speelruimte krijgen. Subtiële ontkleining is de economische motor achter deze nieuwe ontwikkeling. Dit proces zal ruw verstoord wor-

den als we alle hoogwaters door het winterbed van de huidige rivieren willen persen. Want in zo'n snelweg voor het water is elke grasspriet bijna een belemmering voor de waterafvoer, om maar te zwijgen van oobossen en rivierduinen. De keuze is dus deze: maken we ons rivierenland twee keer mooi (binnendijks en buitendijks) of maken we het twee keer lelijk?

Wat is een 'nieuwe rivier'?

Wanneer spreken we van een 'nieuwe rivier'?

Wij hanteren hiervoor de volgende kenmerken:

- > Het woord 'nieuw' geeft aan dat de te ontwikkelen rivier op een plaats komt te liggen waar nu en in het recente verleden geen rivier aanwezig was/is.
- > Voor een nieuwe rivier wordt fysiek een loop uitgegraven, er is dus sprake van grondverzet en menselijk ingrijpen.
- > Er is sprake van een apart gelegen zomer- en winterbed, met een eigen geul en eventueel dijksysteem.
- > Een nieuwe rivier stroomt permanent en voert dus ook water af bij lagere afvoeren.
- > Zij is multifunctioneel. Naast hoogwaterbescherming heeft een nieuwe rivier ook andere belangrijke functies: recreatie, natuurontwikkeling, woningbouw, delfstoffenwinning, scheepvaart, et cetera.
- > Een nieuwe rivier moet een aanzienlijke hoeveelheid water kunnen afvoeren. Nieuwe rivieren leveren daarom per definitie een bijdrage aan de hoogwaterbescherming, maar dat is niet de enige doelstelling en wat ons betreft ook niet de hoofddoelstelling.

Een natuurlijke rivier aanleggen

Een rivier is een natuurlijk systeem. Kun je zoiets wel aanleggen? Nee, maar het is wel mogelijk om de voorwaarden te scheppen waaronder zo'n natuurlijk functionerend systeem tot ontwikkeling kan komen. Bijvoorbeeld door tussen brede oeverwallen – die zijn beter te benutten en zijn landschappelijk fraaier dan hoge dijken – een zone te reserveren voor stromend

het idee toegelicht

water. Daarbinnen wordt in eerste instantie een kleine rivierloop uitgegraven, waarin gedurende lage waterstanden permanent water stroomt. Bij hogere waterstanden vult zich geleidelijk aan de hele zone tussen de oeverwallen en ontstaat er een brede, stromende rivier. De natuur in het winterbed kan via spontane ontwikkeling tot stand komen en de rivierdynamiek mag zich binnen de oeverwallen volledig ontplooiën. Als de rivier ervoor kiest het initieel gegraven 'zomerbed' te verleggen, is dat geen probleem. Dat hoort allemaal bij een natuurlijk functionerend ecosysteem.

Er zijn trouwens maar weinig mensen die beseffen dat het aanleggen van een nieuwe rivier geen volkomen nieuw idee is. In het verleden zijn op diverse plaatsen in Nederland al nieuwe rivieren of delen van nieuwe waterlopen gegraven. Zie daarvoor ook het artikel van Jan Neefjes in deze special. Deze nieuwe rivieren werden vooral vanuit een monofunctionele gedachte aangelegd: ze moesten een specifiek probleem oplossen. Maar al snel bleken rivieroevers en dijken gewilde locaties om te wonen, hadden verbeteringen voor de beroepsscheepvaart tevens een positieve uitwerking op de recreatievaart, bleken de nieuwe rivieroevers geschikte plaatsen voor ontwikkeling van riviergebonden natuur, et cetera. Bij het ontwerpen en aanleggen van nieuwe rivieren in het verleden waren deze bijkomende functies niet voorzien. Laat staan dat er in het ontwerp en bij de uitvoering rekening mee werd gehouden. Door dat nu wél te doen, kan een grote impuls worden gegeven aan de ruimtelijke kwaliteit van een gebied.

Rivier in de Betuwe

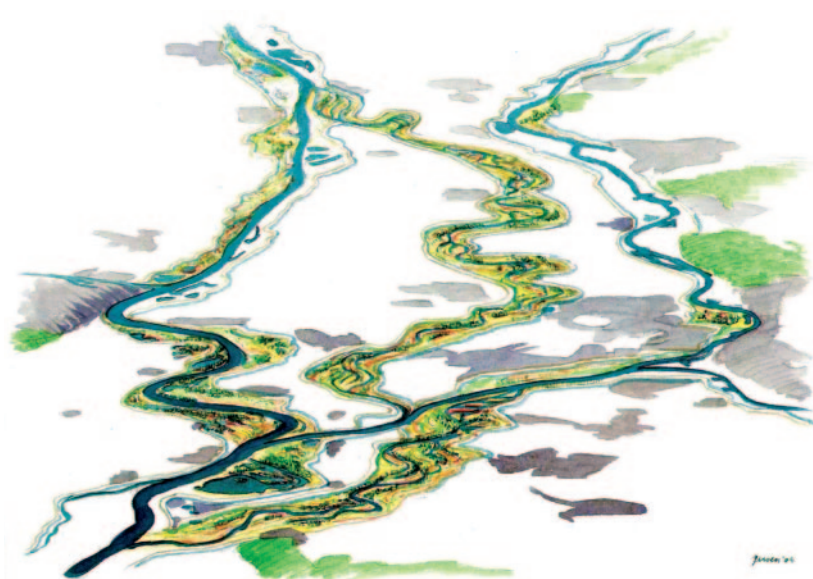
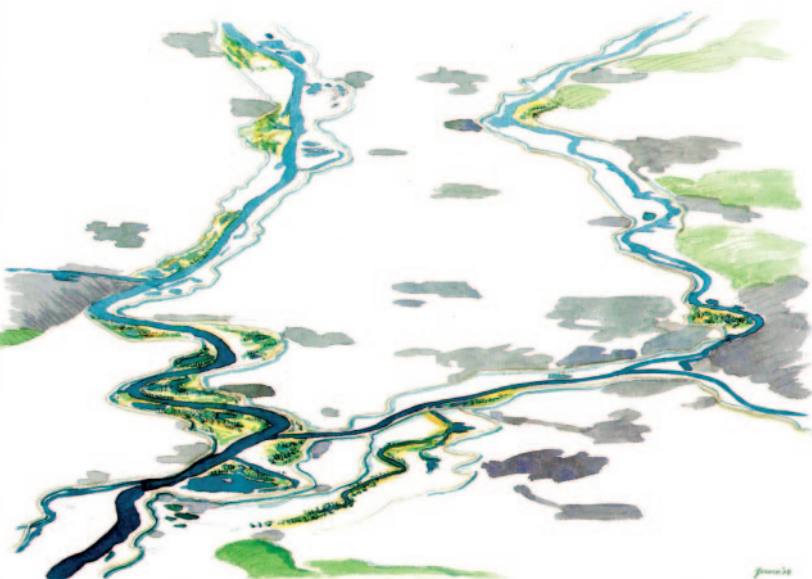
Op verschillende plekken in Nederland zijn nieuwe rivieren denkbaar. Om het perspectief in beeld te brengen en ook zicht te krijgen op de vraag wat de realisatie van een nieuwe rivier met zich meebrengt in termen van bijvoorbeeld te kruisen wegen, aan te leggen dijken en kosten, is het concept tot nu toe voor één locatie uitgewerkt. We kozen voor de Betuwe en wel om twee redenen. In dit gebied is naar onze mening behoefte aan een nieuwe en krachtige drager voor de ruimtelijke structuur en voor dit gebied waren al veel

gegevens beschikbaar die nodig waren voor een nadere uitwerking van het idee.

Een nieuwe rivier zou in de Betuwe uitstekend kunnen passen. Niet alleen om hoogwaters af te voeren maar ook als een nieuwe levensader waarin en waarlangs de ecologische rijkdom van ons rivierenland zich volledig kan ontplooiën, als zone waar op langgerekte oeverwallen fantastische waterfronten/woonlocaties kunnen ontstaan, als natuurlijke waterzuivering zodat je weer eens in een schone rivier kunt zwemmen, vissen en varen. En als een nieuwe economische kans. Gaandeweg is immers de traditionele Betuwse fruitteeltcultuur verdrongen door een economie die geen relatie meer heeft met het 'Betuwelandschap': glastuinbouw, industrieterreinen, boomkwekerijen en grootschalige landbouw. Samen met de nieuwe infrastructuur (onder andere de Betuwelijn) en nieuwbouwwijken zorgt dit ervoor dat de Betuwe in hoog tempo verrommelt.

Alle reden dus om die mogelijkheid in de Betuwe met beide handen aan te grijpen en wel zo snel mogelijk. Want in de Betuwe staan nog zoveel bouwprojecten gepland dat het een decennium na nu veel moeilijker zal zijn om ruimte te vinden voor een nieuwe rivier. Dit betekent trouwens niet dat we die projecten moeten afblazen ten gunste van het water. Het gaat er veel meer om dat een nieuwe rivier tot een herdefiniëring van de bouwplannen zou moeten aanzetten, waarbij ze meer onderlinge samenhang gaan vertonen en bijdragen aan een grotere ruimtelijke kwaliteit.

Een nieuwe rivier kan dan dienen als een soort 'basisstructuur' voor de Betuwe, waarop allerlei andere initiatieven kunnen aantakken, zoals stedelijke waterfronten of lintbebouwingen op de nieuwe oeverwallen, delfstoffenwinningen die tevens de ruimte voor de rivier nog verder vergroten, waterrijke natuur en recreatiegebieden, drijvende kassen, boerderijen op terpen et cetera. Plaatselijk kan ook een zomerkade worden aangelegd ten behoeve van landbouwkundig gebruik. Het winterbed kan plaatselijk extra breed worden gemaakt door gebieden ('lobben') die zich ervoor lenen daarop aan te sluiten. Of er al dan niet een lob wordt ontwikkeld zou af moeten hangen van de vraag of er een consortium van partijen is dat zich hard wil maken voor zo'n lob. Zo zouden er lobben kunnen komen voor

Impressie van een nieuwe rivier door de Betuwe. Links de bestaande, rechts de 'nieuwe' situatie.

zandwinning, gecombineerd met natuur en recreatie. Maar ook woonlobben en echte recreatielobben.

Uitgangspunten

Enkele uitgangspunten die wij gehanteerd hebben voor een nieuwe rivier in de Betuwe:

- > De waterstanden variëren met de waterstanden in het Pannerdensch Kanaal en de Waal, maar de nieuwe rivier is (vrijwel) permanent bevaarbaar voor kano's, roeiboten en motorkruisers. De inlaat moet zo worden ontworpen en (eenmalig) ingericht dat bij lagere waterstanden niet te veel water wordt onttrokken aan de andere Rijntakken (waar de scheepvaart bij laagwater hinder van zou hebben) en toch ook geen droogval van de nieuwe rivier optreedt.
- > De rivier heeft een 500 meter breed winterbed of, waar minder ruimte is, circa 350 meter. Bij knelpunten, zoals kruisingen met wegen, kan het plaatselijk nog smaller. Binnen het winterbed mag de rivier zelf haar zomerbed verleggen, verdiepen, verondiepen, et cetera.
- > Vrijwel overal worden brede oeverwallen (100 meter) aangelegd aan weerszijden van het winterbed. Aan het begin- en eindpunt van de nieuwe rivier sluiten ze aan op de bestaande dijken langs het Pannerdensch Kanaal en de Waal en zijn ze 6 meter hoog. In het middendeel kunnen de oeverwallen wat lager zijn (5-5,5 meter).
- > Het totale ruimtebeslag van de nieuwe rivier

(winterbed) komt zo op circa 1700 hectare (circa 34 kilometer lang, 500 meter breed). Als alle lobben worden aangelegd gaat het om 3400 hectare.

Een nieuwe rivier door de Betuwe kan ook een wezenlijke bijdrage leveren aan de afvoer van extra water. Vanuit het oogpunt van rivierveiligheid is het dus een goede maatregel. Bij een beperkte rivierkundige opgave (extra afvoercapaciteit van het Rijnsysteem tot 1.000 m³/s) is een nieuwe rivier wat duurder dan de momenteel voorgestelde maatregelen. Bij grotere afvoercapaciteiten wordt een nieuwe rivier door de Betuwe uiteindelijk, mogelijk tot € 300 miljoen, goedkoper.

Nieuwe rivieren zijn mogelijk

Onze voorlopige conclusies na een eerste oriëntatiefase:

- > Nederland mogelijk en vormen een aanknopingspunt, een ruggengraat, voor ruimtelijke ontwikkeling. Zij geven daarmee een antwoord op de verrommeling die gaandeweg optreedt.
- > De regio's waarin nieuwe rivieren worden aangelegd, profiteren daar ook zelf van. Hierdoor zijn er goede kansen om voldoende draagvlak te vinden.
- > Nieuwe rivieren leveren een bijdrage aan de rivierveiligheid. Daarmee hebben ze ook een aantal voordelen ten opzichte van het volledig realiseren van rivierveiligheid binnen het huidige winterbed.
- > Noodoverloopgebieden en dijkverleggingen zijn minder nodig (onder andere fraaie dijkwoningen zouden dan worden gespaard) en de ruimtelijke kwaliteit van het

- huidige winterbed kan worden behouden en vergroot.
- > Volgens eerste berekeningen lijkt de kosteneffectiviteit niet minder te zijn dan die van andere maatregelen. Nieuwe rivieren kunnen deels via delfstoffenwinning (klei, zand) worden gecreëerd; ook andere economische dragers (woningbouw, recreatie) kunnen bijdragen in de projectkosten-/uitvoering.
 - > Nieuwe rivieren versterken de kwaliteit van natuur en landschap en het ecologisch functioneren en de veerkracht van onze rivieren.
 - > Er wordt via de aanleg van nieuwe rivieren ruimte voor het water gemaakt zonder dat daarbij grote hoeveelheden verontreinigd bodemmateriaal vrijkomen (klasse 3 en 4).

Doordenken

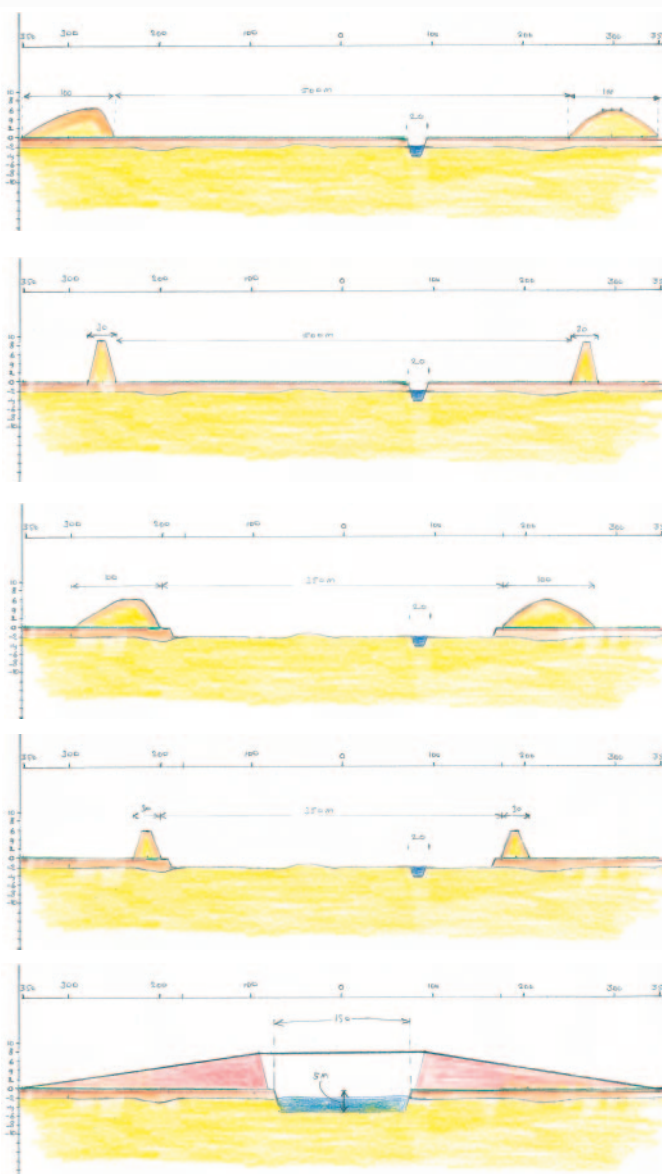
Naar onze mening zijn nieuwe rivieren dus interessant om op door te denken. Speciale aandacht zou uit moeten gaan naar de vraag of de vele hoogwatergeulen die nu in de plannen voor Ruimte voor Rivier zitten niet beter omgebogen zouden kunnen worden naar plannen voor nieuwe rivieren. Uit de gesprekken die we tot dusverre met veel betrokkenen hebben gehad, komt naar voren dat de aanleg van hoogwatergeulen beschouwd wordt als een maatregel die de boel op slot zet en dus onaantrekkelijk is. Een nieuwe rivier daarentegen opent een perspectief voor een nieuwe ontwikkeling. Voor de hoogwatergeul in het gebied Veessen-Wapenveld (langs de IJssel in de gemeente Heerde) is de vraag actueel welke voordelen een permanent stromende nieuwe rivier heeft boven een hoogwatergeul (zie hiervoor het artikel van Anton Logemann elders in deze special). De in de plannen opgenomen hoogwatergeul kan niet rekenen op lokaal draagvlak. Of een nieuwe rivier wel op draagvlak kan rekenen en ook zowel ruimtelijke kwaliteit als rivierveiligheid zal kunnen opleveren, is een interessante en uitdagende vraag.

Bureau Strooming en InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster zullen in de komende maanden samen met geïnteresseerde partijen zoals gemeenten, provincies, belangengroepen van bewoners en gebruikers graag het idee verder doordenken. Mocht het positieve perspectief bij nadere uitwerking inderdaad overeind blijven en op draagvlak mogen rekenen, dan zijn we ook geïnteresseerd in het samen met deze partijen zetten van de eerste stappen op weg naar realisatie.

Nico Beun & Hans Hillebrand zijn beide werkzaam voor InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster.

Dit artikel is tot stand gekomen in samenwerking met Gerard Litjens, Jessica Reker en Wim Braakhekke van Bureau Strooming.

Meer informatie en achtergrondrapporten zijn te vinden op:
www.agro.nl/innovatienetwerk/gr/projecten/nieuwe_rivieren.html

Van boven naar beneden:

- > Breedte 500 meter, winterbed met oeverwallen
- > Breedte 500 meter, winterbed met dijken
- > Breedte 350 meter, winterbed met oeverwallen
- > Breedte 350 meter, winterbed met dijken
- > Bij kruisingen met infrastructuur wordt het winterbed plaatselijk versmald en de watengang verdiept

“Plezier in de rivier!” Dat is misschien wel de belangrijkste boodschap die het Innovatie-Netwerk Groene Ruimte en Agrocluster en Bureau Strooming met hun pleidooi voor nieuwe rivieren willen uitdragen. Laten we stoppen met het gejeremieer over calamiteiten, taakstellingen en noodoverlopen en kiezen voor de sex appeal van water. Want wonen aan het water is hot, en een nieuwe rivier biedt grote kansen voor de ontwikkeling van de recreatie-sector. Maar hoe leuk is het rivierengebied eigenlijk? Is er, als we het over recreatie en wonen hebben, wel behoefte aan een nieuwe rivier? En aan wat voor rivier dan? Een rondvaart door de wereld van de landschapsbeleving.

Schaterend water, of de zoektocht naar een sexy rivier

foto Rob Janmaat/De Lynx

‘Nou nee”, lacht Martin Goossen van onderzoeksinstituut Alterra, “het rivierengebied is niet direct een toeristische trekker.” Als planoloog onderzoekt Goossen de ruimtelijke en landschappelijke aspecten van recreatie en toerisme. Het Gelderse rivierengebied, en daarover hebben we het als het om een nieuwe rivier in de Betuwe gaat, nam in 2004 de één na laatste plaats in op de lijst van Nederlandse toeristengebieden voor wat betreft het aantal overnachtingen. Toch speelt recreatie en toerisme wel een economische rol in het gebied. Het rivierengebied is niet voor niets een van de vijftien CBS-toeristengebieden en dat kunnen lang niet alle gebieden in Nederland zeggen. Goossen: “Belangrijk zijn de recreatieplassen, zoals het Eiland van Maurick. Vaak zijn dat voormalige zandwinningen of oude rivierarmen. Je hebt er strandjes, horeca en watersportmogelijkheden, waar dagrecreanten uit de regio op afkomen. Maar je vindt er ook campings en vakantieparken. Vaak zijn die plassen bovendien verbonden met de rivier en zijn er jachthavens voor de pleziervaart.” Toeristen vinden het rivierengebied over het algemeen niet zo aantrekkelijk, blijkt uit onderzoek van Alterra naar de kwaliteit van het landelijk gebied voor diverse vormen van recreatie. Voor wandelaars is het rivierengebied over het algemeen veel te kaal en open, terwijl het voor fietsers “niet onaantrekkelijk” is. Fietsers houden van rustige wegen en weinig geluidsoverlast, wat het rivierengebied vaak nog wel te bieden heeft. Hoewel

Goossen verwacht dat dat flink zal verminderen met de komst van de Betuwelijn.

Voor de watersport lijkt het rivierengebied geknipt. Maar ook dat valt tegen. Zeilen is op de rivieren niet goed mogelijk en met name motorboottoeristen maken van het rivierengebied gebruik. Bovendien wordt het rivierengebied vooral gebruikt als doortochtgebied, bijvoorbeeld van de Biesbosch naar het IJsselmeer, niet om er te zijn. De Waal wordt vanwege het drukke beroepsvaartverkeer zelfs gemeden.

Toch heeft het rivierengebied ook kwaliteiten. De slingerende Beneden-Linge met zijn oude dorpjes is een gewilde bestemming voor fietsers, wandelaars én pleziervaarders, en ook de Biesbosch scoort hoog. En tijdens hun doortocht bezoeken de boottoeristen graag de oude handels- en vestingstadjes aan de grote rivieren, waar ze, en passant, behoorlijk veel geld besteden.

Vetter

Toch klinkt het al met al weinig hoopgevend. En betekent het dat een nieuwe rivier, bijvoorbeeld in de Betuwe, nauwelijks toeristische aantrekkingskracht heeft? “Nee”, aldus Goossen. “Gebieden met nieuwe natuur in het rivierengebied, zoals de Blauwe Kamer en de Ooijpolder, doen het best goed. Die zijn nu veel aantrekkelijker doordat het landschap meer besloten is geworden. De horeca is er flink op vooruit gegaan en er komen meer wandelaars en fietsers”. “Maar”, voegt hij er meteen aan toe, “vaak worden recreatie en toerisme er bij dit soort visionaire ideeën te gemakkelijk bij gehaald. Die ideeën zijn ontstaan vanuit andere belangen, zoals natuurontwikkeling, veiligheid of kleiwinning. Als je een plan wilt maken dat ook toeristisch interessant is, moet je daar heel nadrukkelijk rekening mee houden. Je moet behoorlijk wat te bieden hebben en jezelf goed verkopen. De moderne toerist weet heel goed wat ‘ie wil én waar hij dat kan vinden. Dat betekent dat je de concurrentie aangaat met de kwaliteiten van andere gebieden. Met de grandeur van de Utrechtse Vecht bijvoorbeeld, met het kleinschalige landschap van het Dommeldal of de cultuurhistorische stadjes aan de Beneden-Linge. Het is de vraag of je dat redt. Bovendien heb je te maken met het imago van de Betuwe dat er naast de appelbloesems in april weinig is te beleven, en met andere ruimtelijke ontwikkelingen die van belang zijn voor de toeristische beleving van het gebied als geheel. Denk aan de A15, de bedrijventerreinen en de Betuwelijn.”

Toch ziet Goossen wel kansen voor een nieuwe rivier met veel natuur. Kronkelig water met veel groen doet het goed. Door flinke stukken bos aan te planten wordt het landschap beslotener, wat ook goed scoort. Vooral hard-

Gastenovernachtingen in 2004 in toeristengebieden

Toeristengebied	Overnachtingen van gasten x 1000
Nederland	80902,9
Waddeneilanden	5324,4
Noordzeebadplaatsen	13591,8
IJsselmeerkust	2808,6
Deltagebied	2788,3
Meren Friesland e.o.	1338,9
Hollands-Utrechtse meren	326,0
Utrechtse Heuvelrug en 't Gooi	1316,5
Veluwe en Veluwerand	6327,2
Gelders rivierengebied	507,9
Achterhoek	1900,9
Twente, Salland en Vechtstreek	5259,0
Groningse, Friese en Drentse zandgronden	5708,8
West- en Midden-Brabant	7726,5
O-Brabant, N-M Limburg, Rijk v. Nijmegen	7377,7
Zuid-Limburg	3874,9
Vier grote steden	9876,1
Overig Nederland	4849,4

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen 2005-05-23

houtoobossen zijn daarvoor geschikt. Dat zijn bossen die 's winters tijdelijk natte voeten verdragen, maar de rest van het jaar droog zijn en die de concurrentie met 'gewone' droge bossen aankunnen. De zachthoutoobossen, die je veel in uiterwaarden tegenkomt, worden veel minder gewaardeerd: het is er veel te nat en het stikt er 's zomers van de brandnetels en muggen.

Een nieuwe rivier kan zowel voor fietsers, wandelaars als kanoërs aantrekkelijk zijn, wat niet wegneemt dat de concurrentie met andere gebieden groot zal blijven. Daarom zou Goossen zich vooral richten op de pleziervaart. “Besef wel dat motorboten steeds groter en ‘vetter’ worden”, waarschuwt Goossen. “De rivier moet dus diep genoeg zijn en de bruggen hoog genoeg. Anders kun je het wel vergeten.”

Ook adviseert Goossen de nieuwe Betuwse rivier aan te takken op de Beneden-Linge, om beide trajecten aantrekkelijker te maken. De pleziervaart op de Beneden-Linge krijgt er een interessante route bij (de Boven-Linge is nu niet bevaarbaar), terwijl de pleziervaart op de nieuwe Betuwse rivier er met de pittoreske Linge-dorpjes en horecagelegenheden een aantrekkelijke bestemming bij krijgt. En dáár is het de toerist uiteindelijk om te doen.

Rood voor groen

Kansen én vraagtekens dus voor wat betreft recreatie. Maar hoe zit het met wonen aan een nieuwe rivier? Is er behoefte aan dergelijke woonmilieus, zoals Bureau

Stroming en het Innovatienetwerk hopen? En kan woningbouw via 'rood voor groen' bijdragen aan het realiseren van nieuwe rivieren?

Jan Vreke, ook van Alterra, verwacht dat een nieuwe rivier inderdaad een aantrekkelijk woonmilieu kan opleveren, waarvoor kopers bereid zijn meer te betalen. Vreke onderzocht in zes gemeenten de relatie tussen woningprijzen en woonomgeving en concludeerde dat vrij uitzicht op groen of water de prijs van een woning opdrijft. De grootste invloed heeft water aan de achterkant: die huizen brengen 15 procent meer op dan vergelijkbare woningen die dat niet hebben. Vrij uitzicht op

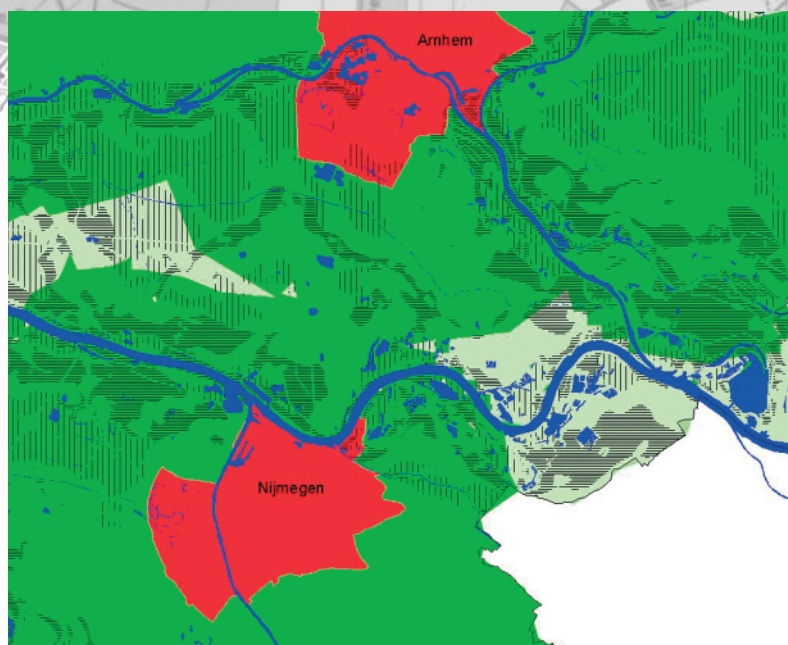
open landschap levert een 12 procent hogere verkoopprijs op, terwijl water aan de voorzijde en een park voor of achter goed is voor ongeveer 6 procent. Er zijn overigens aanwijzingen (zoals het belevingsonderzoek van Goossen), dat het rivierengebied als geheel minder aantrekkelijk is als woonomgeving, met name vanwege het kale, open landschap. Uit een studie van Leo van den Berg, een derde Alterra-onderzoeker, blijkt daarnaast dat er in het rivierengebied relatief weinig 'ultragroene' woonlocaties voorkomen (woningen met ten minste een halve hectare grond, zie zijn artikel elders in deze uitgave) en dat de prijzen van dergelijke woonlocaties lager liggen dan in bijvoorbeeld de Achterhoek. De planoloog Goossen constateert bovendien dat

veel dorpen in het rivierengebied “met de rug naar het water gekeerd zijn”, waardoor de woonkwaliteit van het water niet benut wordt. Goossen vermoedt dat dit een cultureel-historische achtergrond heeft; veel agrarische dorpen beschouwden het water als een bedreiging en richtten zich op hun landbouwgronden achter de dijk. Toch ziet Goossen dat er in het rivierengebied steeds meer huizen gebouwd worden met uitzicht op de rivier. Hoewel er geen specifiek onderzoek is gedaan naar huizenprijzen in het rivierengebied (en naar huizen met uitzicht op de rivier), vermoedt Vreke dat de gevonden verbanden tussen een fraai uitzicht en de huizenprijs ook daar gelden. Uit de hogere woning- en grondprijzen rond een nieuwe rivier zou volgens Vreke inderdaad een deel van de aanleg van zo’n rivier gefinancierd kunnen worden, zoals Bureau Strooming en het Innovatienetwerk hopen. In vakjargon: rood voor groen. “Maar”, zegt Vreke, “dan moet je de huizen wel zo situeren dat ze vrij uitzicht hebben over zo’n nieuwe rivier. Alleen dan vertaalt zich dat in een hogere huizenprijs.” En hij voegt daaraan toe: “Bovendien moet je wel heel veel huizen bouwen om een substantiële bijdrage aan de inrichtingskosten bij elkaar te sparen. Als de meerprijs voor een woning vijftigduizend euro bedraagt, en dat is al veel, heb je er twintig nodig voor een miljoen euro. Enige nuancering lijkt me daarom op zijn plaats.”

Blauwe Stad

Ook Leo van den Berg waarschuwt voor al te hoog gespannen verwachtingen: “Je moet je met dit soort plannen niet te snel rijk rekenen. Je hebt het zeker bij nieuwe rivieren over het hogere woningmarktsegment, met huizenprijzen van een half miljoen of meer. En juist in dat segment is de markt verzadigd. Bij de Blauwe Stad in Groningen is het nog maar afwachten of ze de huizen verkocht krijgen. Daar denkt men er nu al over de gaten met Duitsers te vullen.”

Goossen wijst er daarnaast op dat ook andere factoren van belang zijn voor de aantrekkelijkheid van een woongebied, zoals de bereikbaarheid, het voorzieningenniveau en de nabijheid van stedelijke centra. Goossen: “Ook daarmee moet je bij het ontwerp van een nieuwe rivier rekening houden. En als je rond een nieuwe rivier woningbouw én recreatie wilt ontwikkelen, moet je dat ruimtelijk wel goed plannen. Recreanten houden nou eenmaal niet van horizonvervuiling, zeker niet in een gebied dat een natuurlijke uitstraling wil hebben.” Van den Berg adviseert tot slot om heel goed te kijken

naar de organisatie van andere grote ‘rood voor groen’-projecten. “In de Blauwe Stad heeft men het plan eigenlijk over de hoofden van de betrokkenen en grondeigenaren heen ontwikkeld. Boeren is het leven moeilijk gemaakt, waardoor het uiteindelijk allemaal erg lang heeft geduurd en er heel veel geld voor de gronden is betaald.” Volgens Van den Berg is het veel slimmer om samenwerking te zoeken met de betrokkenen, vaak boeren, en via joint ventures en groene en blauwe dienstverlening het plan te realiseren. Zo deelt iedereen in de opbrengst, kweek je goodwill en verloopt het proces uiteindelijk veel soepeler.

Hans Bleumink
freelance journalist

Meer informatie
Bervaes J.C.A.M. & J. Vreke, 2004. De invloed van groen en water op de transactieprijzen van woningen. 65 pp, € 29,00. Alterra-rapport. Te bestellen via www.alterra.nl

Het idee voor een nieuwe rivier door de Betuwe levert, uiteraard, de nodige discussies op. De een vindt het prachtig en ziet legio kansen en mogelijkheden. De ander vindt de nieuwe rivier maar een onding, dat nooit op enig draagvlak zal kunnen rekenen.

Reacties uit de Betuwe.

Opponenten nieuwe rivier kruisen de degenen

Voor de Gelderse Milieufederatie is een nieuwe rivier door het rivierengebied een prachtige droom. Beleidsmedewerker Roelof van Loenen Martinet hoopt dat die droom ooit wordt verwezenlijkt. Want met zo'n rivier krijgt de natuur niet alleen fantastische ontwikkelingskansen in en rond die nieuwe rivier zelf, maar ook kan dan – en dat vindt hij eigenlijk nog belangrijker – de ruimtelijke kwaliteit van de uiterwaarden langs Rijn en Waal flink verbeteren. Rijk en provincies hebben voor deze uiterwaarden namelijk een flink aantal maatregelen op hun verlanglijst staan. Die kunnen desastreus uitpakken voor natuur en landschap. “Dat hoeft allemaal niet te gebeuren als we vanaf het Pannerdensch Kanaal naar Druten een nieuwe rivier creëren. Uitvoering van de maatregelen zoals die nu in de Planologische Kernbeslissing (PKB) Ruimte voor de Rivier zijn opgenomen, ontgrindingen en ontzandingen, betekenen een ramp voor het bestaande rivierenlandschap. Er ligt nu een alternatief. Laten we dat alsjeblieft oppakken.”

Bij Staatsbosbeheer is het enthousiasme zo mogelijk nog groter. Theo Meeuwissen, hij is werkzaam bij Regio Oost van Staatsbosbeheer, leurt al jaren met het concept ‘Lonkend Rivierenland’. De nieuwe rivier van het InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster borduurt daarop voort. De nieuwe rivier kan volgens Meeuwissen het begin zijn van de creatie van een, in ecologisch opzicht, uiterst waardevol moerasstelsel. De rudimenten van dat landschappelijke en natuurlijke stelsel zijn nog aanwezig, zegt Meeuwissen. “Daar moeten we gebruik van maken. Beleidsmakers willen de rivieren meer ruimte geven, maar zij beperken die ruimte tot het bestaande winterbed. Alles moet tussen de dijken gebeuren. Wij pleiten ervoor om in te spelen op de oerkracht van de rivier. En dat betekent dat we juist kijken naar de gebieden achter de dijken, naar de gebieden waar de rivieren vroeger, voordat Rijn, Waal en IJssel in nauwe goten werden geperst, nog hun gang konden gaan.”

Gedeputeerde Harry Keereweer van de provincie Gelderland is voorzitter van de Stuurgroep Bovenrivieren en heeft in die hoedanigheid al vaak gesproken over de aanleg van nieuwe rivieren. Hij schuift zijn mening niet onder stoelen of banken. Hij betitelt het concept als een “onding”, waar hij als het moet “dwars voor gaat liggen”. Volgens Keereweer is het draagvlak voor een nieuwe rivier in het Gelderse rivierengebied gering. Hij raadt de initiatiefnemers van de nieuwe rivier aan om deze zomer gebruik te maken van de inspraakmogelijkheden in het kader van de procedure voor de PKB Ruimte voor de Rivier. Maar, voegt daar onmiddellijk aan toe, de kans op succes is waarschijnlijk klein. “Het idee is tot nu toe overal afgeschoten. Ik kan me niet voorstellen dat betrokken partijen hun standpunten nog gaan wijzigen op dit punt. Wat mij betreft gaan het Innovatienetwerk en Bureau Stroming aan de slag met de ontwikkelingen van concepten voor het gebied tussen de dijken. Daar hebben we echt wat aan.”

Voor of tegen

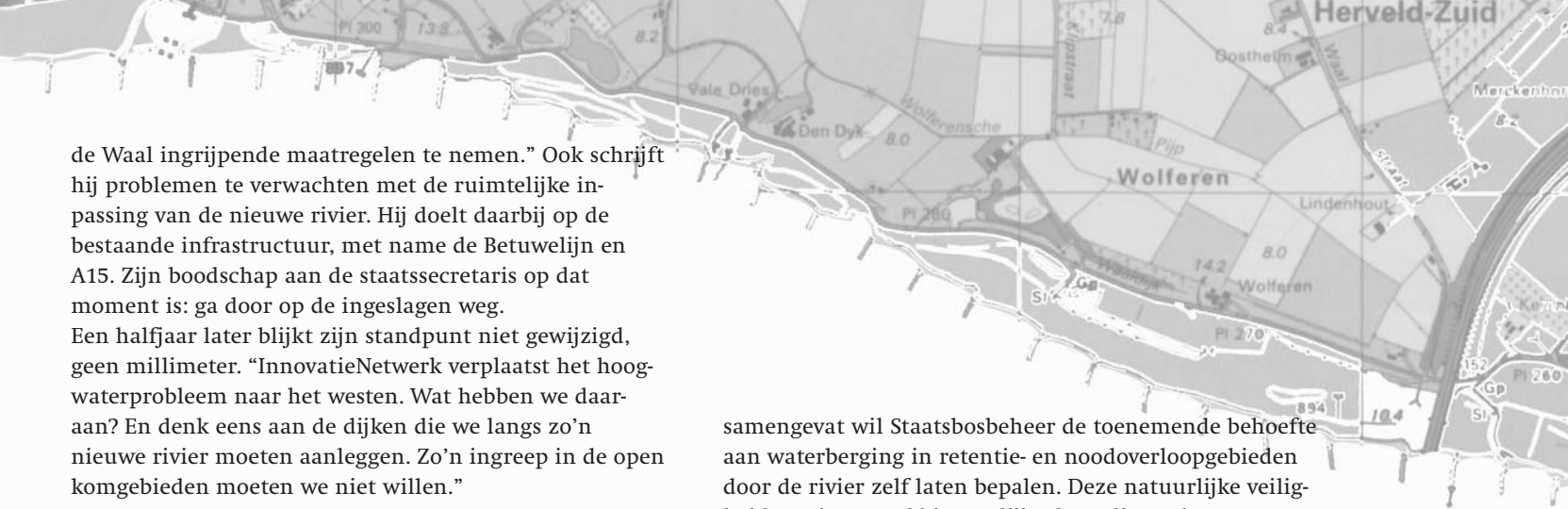
Het idee om een nieuwe rivier door het rivierengebied te laten stromen, brengt veel discussie teweeg, zoveel is wel duidelijk. Je bent voor of tegen. Een tussenweg lijkt er niet te zijn. De tegenstanders hebben het relatief makkelijk. Zij wijzen op het jarenlange debat tussen overheden en maatschappelijke organisaties over het veiligheidsbeleid. Stuurgroepen, klankbordgroepen en tot slot de regering hebben hun zegje gedaan. Om nou nog eens te gaan praten over nieuwe rivieren, nee, dat is te laat. Al in december 2004 schrijft de Gelderse gedeputeerde Keereweer namens de Stuurgroep Bovenrivieren aan staatssecretaris Schultz van Haegen van het ministerie van Verkeer en Waterstaat dat er grote behoefte is aan duidelijkheid over de maatregelen die in de PKB moeten worden opgenomen. Aan extra onderzoek naar de voor- en nadelen van nieuwe rivieren heeft hij geen behoefte. Zijn inhoudelijke bezwaren hebben betrekking op (citaat brief) “de benodigde aanleg van enkele tientallen kilometers nieuwe waterkering en de noodzaak om benedenstrooms (daar waar de nieuwe rivier uitmondt, red.) op

de Waal ingrijpende maatregelen te nemen.” Ook schrijft hij problemen te verwachten met de ruimtelijke inpassing van de nieuwe rivier. Hij doelt daarbij op de bestaande infrastructuur, met name de Betuwelijn en A15. Zijn boodschap aan de staatssecretaris op dat moment is: ga door op de ingeslagen weg. Een halfjaar later blijkt zijn standpunt niet gewijzigd, geen millimeter. “InnovatieNetwerk verplaatst het hoogwaterprobleem naar het westen. Wat hebben we daaraan? En denk eens aan de dijken die we langs zo’n nieuwe rivier moeten aanleggen. Zo’n ingreep in de open komgebieden moeten we niet willen.”

Zanderige zomerbedding

Maar Staatsbosbeheer droomt verder over haar lonkend rivierenland. Op haar website filosofeert de organisatie over een verre toekomst waarin “smalle waterstromen langzaam richting zee kronkelen. De zanderige zomerbedding is omzoomd met brede, groene randen. Wandelaars struinen er eindeloos door parkachtige landschappen met graslanden, struikgewas en moerasbos. (...) Nieuwe woonwijken en bedrijventerreinen zijn met zorg in het landschap ingepast; niet te dicht langs de rivieren, want die moeten voldoende ruimte hebben om het water naar zee af te voeren. Zeker in de winter, als de smalle stromen in kolkende watermassa’s veranderen.” Achter deze romantische tekst ligt overigens een gedegen visie waarin de begrippen natuurlijke veiligheid en stromende waterberging de centrale begrippen zijn. Kort

samengevat wil Staatsbosbeheer de toenemende behoefte aan waterberging in retentie- en noodoverloopgebieden door de rivier zelf laten bepalen. Deze natuurlijke veiligheid vereist vooral binnendijks de nodige ruimte. SBB’er Theo Meeuwissen weet dat provincies en rijk grote vraagtekens zetten bij het hydraulische effect van een nieuwe rivier door de Betuwe. Hij houdt vast aan het onderzoek van Royal Haskoning waaruit blijkt dat de nieuwe rivier zoals InnovatieNetwerk en Bureau Strooming die voor ogen hebben, een waterstandsverlagend effect heeft van vijftig centimeter in het gebied tussen de grens met Duitsland en Druten. “Dan hoeft je verder geen maatregelen meer te nemen tussen de bestaande dijken. Benedenstrooms van Druten moet je natuurlijk wel wat doen. Ook daar zijn mogelijkheden om het idee van natuurlijke berging in praktijk te brengen, bijvoorbeeld door de dijken een stuk landinwaarts te verleggen. Dat is een kwestie van willen en durven.” Volgens Meeuwissen blikken de overheden op dit moment niet ver genoeg vooruit. “De maatregelen zijn gericht op 2015, op de afvoer van een watergolf van

16.000 kuub per seconde. Wij pleiten ervoor om verder vooruit te kijken, veel verder. Er komt toch meer water, we moeten nu zoeken waar we dat water de ruimte kunnen geven. De komgronden tussen de rivieren zijn dan ideale plekken. Daar bevinden zich de natuurlijke veiligheidskleppen van vroeger. Een nieuwe rivier kan daar een plek krijgen.”

Meeuwissen benadrukt dat het concept van de nieuwe rivier niet alleen de functies water en natuur raakt. “Kijk breder. Zo’n rivier is een enorme stimulans voor de economische ontwikkelingen in de regio, met name op het terrein van recreatie en wonen.”

Maar komt het idee dan niet te laat nu de PKB al in een zo ver stadium is? Meeuwissen: “Als het gaat om vernieuwing ben je vrijwel nooit precies op tijd. In de tekst van de PKB staat overigens dat nog steeds alternatieven kunnen worden ontwikkeld voor de beschreven maatregelen. Dat is onze strohalm. Het wordt moeilijk om het concept erdoor te krijgen. De provincie Gelderland, een van de belangrijkste partijen in dit debat, heeft een standpunt van beton. Om dat te wijzigen moet je stevig wrikken.”

Binnendijkse gronden

Voor Roelof van Loenen Martinet van de Gelderse Milieufederatie is het belangrijkste argument om voor een nieuwe rivier te zijn, dat dan de delfstoffenindustrie zich

kan verplaatsen naar binnendijkse gronden. Dat is volgens hem voor natuur en landschap in de uiterwaarden een zegen. Van Loenen Martinet herinnert eraan dat de oprichters van zijn organisatie uit het rivierengebied afkomstig waren. Zij streden tegen dijkverhoging, tegen zand- en grindwinning in de uiterwaarden. Vandaar dat het idee voor groene en blauwe rivieren bij de Gelderse Milieufederatie in de smaak valt. De organisatie heeft eerder een plan bedacht voor een aftakking van de Rijn door de Gelderse Vallei naar het IJsselmeer. “Ook dat is overigens geen nieuw idee. Al in de zestiende eeuw is daarover nagedacht. Sterker, ze zijn er toen al aan begonnen. De restanten zijn in het gebied terug te vinden.” Van Loenen Martinet ziet de nieuwe rivier door het rivierengebied vooral in het licht van de maatregelen die worden voorbereid in het kader van Ruimte voor de Rivier. Plannen voor afgravingen en nevengeulen in de Huissensche en Gendtsche uiterwaarden en ook bij Lent pakken desastreus uit voor flora en fauna. Dat allemaal hoeft niet te gebeuren als bij hoogwater een flinke golf vanuit het Pannerdensch Kanaal tussen Arnhem en Nijmegen door in de richting van Druten kan stromen. Net als SBB’er Meeuwissen wijst Van Loenen Martinet op de economische kant van het verhaal. “Het landschap in het gebied Huissen-Elst-Druten verrommelt in hoog tempo. Bedrijventerreinen, infrastructuur, Vinex-wijkjes, noem maar op. Een nieuwe rivier schept kansen voor wonen aan het water, het biedt de basisstructuur voor andere initiatieven. Dan werk je echt aan verbetering van de ruimtelijke kwaliteit.”

Kosteneffectief

Jaap Modder is voorzitter van het College van Bestuur van het Knooppunt Arnhem-Nijmegen (KAN), een samenwerkingsverband van twintig gemeenten in deze regio. Volgens Modder is de nieuwe rivier een prima idee, in hydraulisch, ecologisch én economisch opzicht. Bovendien wijzen de berekeningen er volgens hem op dat het concept ook kosteneffectief is. De nieuwe rivier kan een belangrijke bijdrage leveren aan de transformatie van een voormalig agrarisch gebied in een kwalitatief hoogwaardig landschap, waar een nieuwe economie zich kan ontwikkelen.

Volgens Modder is de kans echter klein dat het concept de komende jaren wordt uitgevoerd. “De initiatiefnemers moeten vooral doorgaan met de uitwerking van hun idee, maar het heeft mijns inziens geen enkele zin om energie te steken in de PKB. Die strijd is al beslist. Alle creativiteit is er uitgeperst. Maar na 2015 wonen en werken er nog steeds mensen in dit gebied. Wellicht dat er dan wel ruimte is in het maatschappelijke debat om zo’n idee te concretiseren. Nederland is geen land van grand projects. Het debat over de aanleg van de IJsselmeerpolders heeft ook jaren geduurd. Het kost gewoon tijd, dat moet je incalculeren.”

Aart van Cooten

Als het aan het kabinet ligt, komt er in het landelijk gebied tussen het Gelderse Veessen en Wapenveld een hoogwatergeul. De gemeenteraad van Heerde, de gemeente waar deze geul gepland is, is voorsnog tegen. Mocht het toch een onherroepelijk besluit worden, dan zal het college van burgemeester en wethouders van deze plattelandsgemeente zich sterk maken om de geul in het landschap in te passen.

Hoogwatergeul Veessen en Wapenveld:

Nee, tenzij

Begin april sloten in de gemeenteraad van de Gelderse plattelandsgemeente Heerde de gelederen zich rond een heikel punt. De raad besloot een brief te schrijven aan staatssecretaris Melanie Schultz van Haegen van Verkeer en Waterstaat. Daarin maakte de raad de staatssecretaris duidelijk dat zij unaniem tegen het opnemen van een hoogwatergeul tussen Veessen en Wapenveld is, een van de maatregelen in de Planologische Kernbeslissing (PKB) Ruimte voor de Rivier. De gemeenteraad schreef de brandbrief aan de vooravond van het kabinetsbesluit over deze nota. De brief leverde echter niet het gewenste effect op. Het kabinet hield vast aan het oorspronkelijk plan en besloot de hoogwatergeul in de PKB op te nemen.

Nieuwe geul

Dat het kabinet met dit plan komt is niet geheel onlogisch. Al snel na de hoogwatercrisis van 1995 ontstond het idee op de tekentafels van Rijkswaterstaat. Bij Veessen maakt de IJssel namelijk een flinke slinger. Bij hoogwater is de waterstand flink te verminderen als het water via een nieuw te graven geul door de polders van de gemeente Heerde sneller wordt afgevoerd. De inwoners van de gemeente maakten zich in eerste instantie niet zo druk over deze plannen, die te boek stonden als een groene rivier tussen Veessen en Wapenveld. Het stond in een lijstje van lange-termijnmaatregelen en de realisatie ervan kon nog heel lang duren.

Maar toen wijzigde Rijkswaterstaat de prioriteitenlijstjes. De maatregel van een groene rivier – later omgedoopt tot hoogwatergeul – werd naar voren gehaald en moet volgens het kabinet voor 2015 worden gerealiseerd. Met deze maatregel kunnen volgens het kabinet een aantal kleinere maatregelen elders achterwege blijven. Zo kan een dijkteruglegging bij het buurtschap Marle en Herxen worden geschrapt, waarmee veel woningen worden gespaard.

Begin dit jaar werd duidelijk dat Rijkswaterstaat definitief aankoerste op een hoogwatergeul. Twee voorlichtingsavonden over de geul brachten honderden mensen op de been. Vooral de boeren in het gebied maakten duidelijk niets te zien in de plannen.

Tegenvaller

In maart van dit jaar kreeg het gebied een nieuwe tegenvaller te verwerken. Onder meer de provincies Gelderland en Overijssel adviseerden de staatssecretaris in het zogenoemde Regioadvies om de hoogwatergeul aan te leggen. Voor de gemeenteraad reden om in de pen te klimmen, om met verschillende argumenten de staatssecretaris op andere gedachten te brengen. Wethouder Jan Lieske van de gemeente Heerde geeft toe dat de raad daarin nog niet is geslaagd, maar hij heeft de moed nog niet opgegeven. De inspraakperiode rondom de PKB loopt en na afloop daarvan blijkt of de hoogwatergeul dan nog in de plannen staat. Maar Lieske kijkt verder. “Mocht na de inspraak blijken dat de hoogwatergeul onher-

Wethouder Jan Lieske. foto Anton Logemann

De aanleg van zo'n geul is eeuwen na ons nog steeds zichtbaar.

Dan mag je niet laten afketsen op zeg maar honderd miljoen.

Twee varianten

Rijkswaterstaat heeft bij de hoogwatergeul het beeld van een groene rivier. Dat betekent dat in het gebied tussen Veessen en Wapenveld twee dijken worden aangelegd. In de omgeving van Veessen wordt dan een inlaatwerk aangelegd, dat bij extreme waterstanden het water door deze geul laat stromen. In theorie zou de geul slechts eens in de vijfhonderd jaar moeten worden gebruikt. Maar dat kan bij wijze van spreken morgen en volgend jaar zijn, en dan duizend jaar niet.

De aanleg van zo'n geul betekent een enorme ingreep in het landschap. Negen agrarische bedrijven liggen in het tracé ervan. Daarnaast moeten woningen verdwijnen of op terpen worden gebouwd. De aanleg van 6 tot 8 meter hoge dijken tasten het landschap aan.

In de loop van de tijd is dan ook een andere variant naar voren geschoven. Een blauwe variant zeg maar, een permanent watervoevende rivier die bij extreme waterstanden een snelle waterafvoer garandeert. Zo'n blauwe rivier is duurder. Bij de groene variant hoeft Rijkswaterstaat alleen de ondergrond van de dijken aan te kopen. De overige grond kan grotendeels in handen blijven van de grondeigenaren, die een schadevergoeding krijgen als hun grond daadwerkelijk moet worden benut voor de waterafvoer. Bij de blauwe rivier dient echter extra grond van veehouders te worden aangekocht, omdat deze niet meer voor de melkveehouderij is te gebruiken.

Nieuwe kansen

Lieske benadrukt dat zijn gemeente zich voorsnog blijft inzetten voor het schrappen van de hoogwatergeul. Maar als de hoogwatergeul toch in de PKB blijft staan en er gekozen moet worden tussen een groene rivier en een blauwe variant, dan kiest hij voor de blauwe. "Een blauwe, zeg maar een nieuwe rivier, is duurder. Dat staat bij voorbaat vast. Maar daar moeten we ons niet door laten ontmoedigen. De aanleg van zo'n geul is eeuwen na ons nog steeds zichtbaar.

Dan mag je niet laten afketsen op zeg maar honderd miljoen."

Lieske ziet, ten opzichte van een groene rivier, voordelen in een blauwe rivier. "Het biedt nieuwe kansen voor natuurontwikkeling en recreatie. Bovendien levert een blauwe rivier een stabiele situatie. Een groene rivier kan morgen opeens blauw, dus met water gevuld, zijn. Dat levert onrust op." Mogelijkheden voor woningbouw langs de rivier zijn er nauwelijks, meent de wethouder. "Het gaat hier om een maagdelijk gebied. In een stedelijk gebied, bijvoorbeeld bij de by-passes bij Zutphen, Deventer of Kampen, zijn er meer mogelijkheden voor woningbouw."

Hoe zo'n blauwe rivier er precies uit zou kunnen zien, is voor Lieske nog niet helder. Eigenlijk wil hij er nog niet teveel over nadenken. De energie van de gemeente wordt voorsnog eerst gestoken in het schrappen van de hoogwatergeul.

Grote impact

Iemand die zich met hand en tand tegen een hoogwatergeul verzet, in welke vorm dan ook, is melkveehouder André Nooteboom uit Heerde. Hij is voorzitter van de afdeling Heerde van LTO Noord. Nooteboom vertelt dat niet alleen de belangen van de negen melkveebedrijven in het tracé van de hoogwatergeul in het geding zijn. Ook de belangen van zo'n vijftien andere melkveebedrijven spelen mee, omdat hun bedrijf door de aanleg van zo'n geul versnipperd raakt.

"Zelfs de Gelderse gedeputeerde Keereweer heeft erkend dat de impact van zo'n hoogwatergeul veel groter is dan hij aanvankelijk had gedacht", zegt Nooteboom.

Volgens de LTO-afdelingsvoorzitter ziet zijn achterban een groene rivier niet zitten en een blauwe rivier nog minder, omdat daarmee meer landbouwgrond op de tocht staat. "Veel boeren zeggen dat de noodzaak van deze hoogwatergeul niet is aangetoond. In onze ogen kan de veiligheid met maatregelen in de bestaande uiterwaarden voldoende worden gegarandeerd. De noodzaak van extra maatregelen is niet aangetoond."

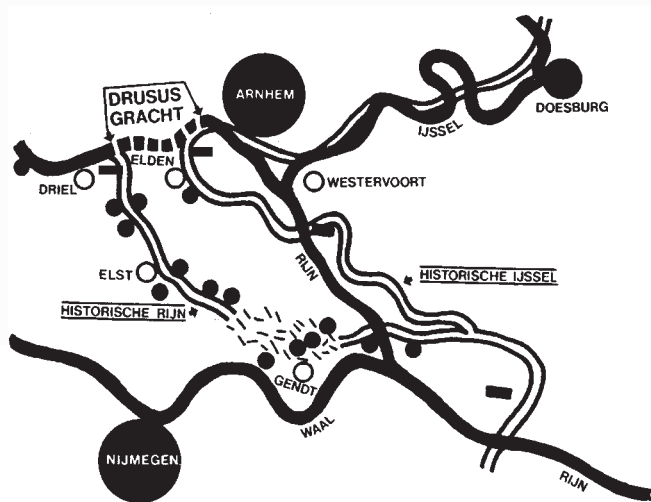
roepelijk is, dan hebben wij de eerste slag verloren", zegt hij. "Maar dan is het nog niet voorbij. De volgende stap is dat we ons sterk maken voor een goede inpassing in het landschap."

De wethouder kijkt daarbij naar drie criteria. De veiligheid van bewoners op het 'eiland' dat door de afsnijding van de geul ontstaat, moet zijn gegarandeerd. Daarnaast mag de hoogwatergeul de bereikbaarheid van het gebied niet hinderen. En bovendien dient de geul in het landschap te passen.

Anton Logemann

Oude nieuwe rivieren

De loop van waarschijnlijk alle rivieren en beken in Nederland is door de mens gemanipuleerd. Al vanaf de Romeinse tijd deed men pogingen om waterafvoeren te regelen, rivierlopen te veranderen of juist vast te leggen. Soms werden er zelfs geheel nieuwe rivieren gegraven. Belangrijke motieven om te manipuleren waren defensie, rivierhandel en beveiliging tegen overstromingen. In dit artikel vijf voorbeelden.

Drususgracht

De Romeinse geschiedschrijver Tacitus geeft het vroegst bekende voorbeeld van een gegraven rivier in Nederland. Rond 10 v. Chr. wilde keizer Augustus de noordgrens van het Romeinse Rijk verschuiven van de Rijn naar de Elbe. Een leger onder leiding van de veldheer Drusus moest de klus klaren. De bevaarbaarheid van de waterroutes naar het noorden was echter een probleem. Om dat te verbeteren moet Drusus ergens in het stroomgebied van de Benedenrijn een dam en een kanaal hebben aangelegd. Deze Drususgracht spreekt tot de verbeelding van historici. Zij hebben al veel gedebatteerd over de ligging. De klassieke opvatting is dat Drusus de bovenloop van de IJssel heeft gegraven. Hij verbond de Rijn bij Westervoort met de benedenloop van de Oude IJssel bij Doesburg. Daarmee werd het mogelijk via de IJssel en het Meer Flevo naar de Elbe te komen. De IJssel, die tot die tijd alleen lokaal water afvoerde, werd in deze visie dankzij Drusus een van de grote Rijntakken.

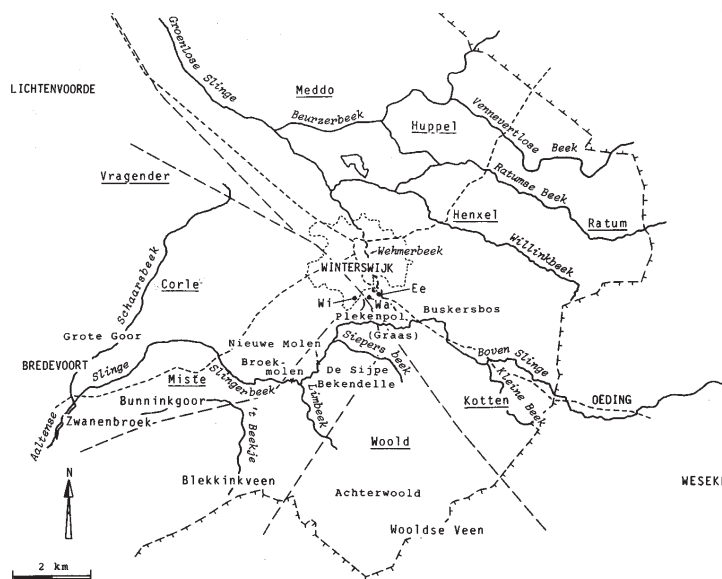
Drusus

DE RIJN LIGT NOG ALTIJD ONGEVEER OP DE PLEK WAAR DRUSUS HEM VOLGENS MULDER EN HARBERS RUIM 2000 JAAR GELEDEN MOET HEBBEN GEPLAND, MAAR LANDSCHAPPELIJK IS DE LOOP NIET MEER VAN ANDERE RIJNTRAJECTEN TE ONDSCHIEDEN.

In de jaren tachtig kwamen de bodemkundigen Mulder en Harbers, medewerkers van Stiboka (nu Alterra), met een nieuwe hypothese. In samenwerking met geologen en archeologen maakten ze een reconstructie van de rivierlopen in de Romeinse tijd. Uit de rivierafzettingen leidden ze af dat de IJssel al vóór Drusus' tijd Rijnwater moet hebben afgevoerd. De IJssel stroomde toen bovendien niet naar het Meer Flevo, maar liep vast in moerassen. Volgens Mulders en Harbers moet het daarom zinloos zijn geweest een gracht tussen Westervoort en Doesburg te graven.

Verder bleek dat ten westen van Arnhem, waar nu de Rijn tussen Driel en Elden stroomt, in de Romeinse tijd géén grote rivier kan hebben gelegen. Er lag daar een komgebied en komgebieden kunnen alleen ver van de rivier ontstaan.

Ten westen van dit komgebied stroomde toen de Rijn, die hier weinig water voerde vanwege verzanding stroomopwaarts. Dat maakte het voor Drusus onmogelijk met zijn troepen de Rijn af te zakken en bij Utrecht via de Vecht naar het Meer Flevo te komen. Aan de oostkant van het komgebied stroomde de IJssel, die 15 kilometer stroomopwaarts van de Rijn afsplitste en nog wel water voerde. Omdat de twee riviertakken elkaar hier dicht naderden en bovendien met de buitenbochten naar elkaar lagen, konden ze gemakkelijk met elkaar worden verbonden. Drusus hoefde alleen de smalle oeverwallen door te steken; het schurende water deed de rest. Of Drusus ooit van zijn waterroute gebruik heeft gemaakt, is onbekend. Hij stierf door een val van zijn paard en keizer Augustus moest zijn plannen uiteindelijk afblazen. De Rijn ligt nog altijd ongeveer op de plek waar Drusus hem volgens Mulder en Harbers ruim 2000 jaar geleden moet hebben gepland, maar landschappelijk is de loop niet meer van andere Rijntrajecten te onderscheiden. Het verschil met een normale rivierloop vinden we buiten de winterdijk. Hier ligt niet de gebruikelijke oeverwal met dorpen en gesloten kleinschalig landschap, maar nog altijd een open en laaggelegen komgebied. Dat nu plaats gaat maken voor de uitbreiding van Arnhem-Zuid.

Beken

LANGZAMERHAND ONTSTOND EEN SYSTEEM VAN MET ELKAAR VERBONDEN PERMANENT STROMENDE WATERLOPEN. SOMS GINGEN DEZE GEULEN MEANDEREN WAARDOOR EEN DEEL VAN DE GEGRAVEN WATERLOPEN HET NATUURLIJKE AANZIEN KREEG VAN EEN SLINGERENDE BEEK. AAN DE ONNATUURLIJKE PLAATSING VAN DE BEKEN IS TE ZIEN DAT ZE OOI GEGRAVEN MOETEN ZIJN.

De Winterswijkse beken

Meer nog dan de grote rivieren zijn beken door de mens beïnvloed. Van de Westeringh, bodemkundige aan de Landbouwniversiteit, was een van de eersten die tot het inzicht kwam dat veel ogenschijnlijk natuurlijke beken, bijvoorbeeld die rond Winterswijk, van oorsprong gegraven zijn.

Veel van de doorgaande beeksystemen in het zandgebied ontstonden waarschijnlijk pas in de Late Middeleeuwen. Voor die tijd was er sprake van natte, laaggelegen gebieden, waar het water over grote oppervlakte diffuus afstroomde tussen veen, opgeschoten vegetatie of moerasbos.

Toen de bevolking groeide, namen de boeren de lager gelegen gronden in gebruik. Eerst deden ze dat dicht bij huis, aan de randen van de hogere gronden. Ze groeven sloten die naar de diepste delen van de laagten voerden. Later verbonden ze deze laagten met andere, nog lager gelegen gebieden. Hierbij werd vaak de kortste weg genomen, soms dwars door een hoger gelegen zandrug heen. Langzamerhand ontstond een systeem van met elkaar verbonden, permanent stromende waterlopen. Soms gingen deze geulen meanderen, waardoor een deel van de gegraven waterlopen het natuurlijke aanzien kreeg van een slingerende beek. Aan de onnatuurlijke plaatsing van de beken is te zien dat ze ooit gegraven moeten zijn. De Ratumsbeek en de Willinkbeek bijvoor-

Linge

IN 1306 WERD OP HET SPLITSINGSPUNT BIJ TIEL DE BOVENMOND VAN DE LINGE AFGEDAMD VAN DE WAAL. NIET VER VAN DE AFDAMMING WERD DE WETERING MET DE LINGE VERBONDEN. IN PLAATS VAN RIJNWIJTER VOERDE DE LINGE VOORTAAN BINNENWATER UIT DE BETUWE AF. ZO WIST MEN DE UITMONDING VAN DE WETERING MET NOG ZO'N 35 KM STROOMAFWAARTS TE VERPLAATSEN TOT BIJ GORINCHEM.

beeld (ten noordoosten van Winterswijk) gaan van lagere gebieden (waar ze vaak omkaad zijn) dwars door hogere dekzandruggen, waar ze zijn ingesneden.

Onderdelen van het stroomsysteem Aaltense Slinge-Slingerbeek-Bovenslinge zijn volgens van de Westeringh wél natuurlijk. Vooral in het bos Bekendelle bij Winterswijk meandert deze beek sterk. De hoge steile oevers in de buitenbochten worden door het snelstromende water uitgeschuurd. Geregeld storten ze in de beek, waarbij soms bomen worden meegesleurd. Binnenbochten zijn laag, drassig en slibben aan. Van de Westeringh vond echter dat juist dit beekvak waarschijnlijk is gegraven. Hier lag van oorsprong een laaggelegen gebied, waar zich overtollig water verzamelde van hoger gelegen terreinen. De beekloop ontstond waarschijnlijk in de dertiende eeuw, toen de Aaltense Slinge via deze laagte werd verbonden met de Bovenslinge. Tot die tijd was de Bovenslinge nog de bovenloop van de Groenlose Slinge. Het verbindingskanaal tussen de bekensystemen ging meanderen en vormt nu een van de natuurlijkst aandoende beken die we in ons land kennen.

De Linge

De Linge, de langste rivier van Nederland, heeft twee karakters. De bovenloop, ten oosten van Tiel, is gegraven en heeft het uiterlijk van een rechte wetering. Stroomafwaarts, van Tiel tot bij Gorinchem, lijkt de Linge veel natuurlijker. De rivier meandert sterk, is bedijkt en heeft uiterwaarden.

Pannerdens kanaal

ONDANKS SABOTAGEPOGINGEN VAN DE WAALSTEDEN WERD DE VERDEDIGINGSGRACHT UITGEGRAVEN TOT AAN DE RIVIERGEULEN. HET SNELSTROMENDE WATER SCHUURDE DE GRACHT UIT TOT DE BEVAARBARE, DIEPE LOOP DIE HET PANNERDENSCH KANAAL GING HETEN. DE RIJN EN DE IJssel KREGEN WEER WATER EN WAREN WEER MET HET ACHTERLAND VERBODEN.

Nieuwe Merwede

TUSSEN 1860 EN 1890 WERD DAAROM DE NIEUWE MERWEDE GEGRAVEN DOOR HET NOORDEN VAN DE BIESBOSCH. VEEL KILLEN WERDEN AFGEDAMD EN DE NIEUWE LOOP WERD TUSSEN DIJEN GELEGD. DAARMEE WERD HET RIVIER- EN GETIDENWATER IN DE NIEUWE GEUL GEDWONGEN DIE DAARDOOR WERD UITGESCHUURD EN OP DIEPTE BLEEF.

In de Romeinse Tijd was deze Linge nog een grote rivier, die zich bij Tiel van de Waal afsplitste. Maar al in de tijd van de bedijking, rond 1300, was de Linge door verzanding een klein stroompje geworden. Veel van dergelijke uitgedoofde rivierenarmen zijn totaal verland, door dijken afgedamd van de hoofdgeul en nu hooguit nog herkenbaar als een kronkelige sloot. Deze oude Waaltak wachtte echter een ander lot, waarmee de Linge een voorbeeld is van een oude rivierloop met een nieuwe functie.

Het gebied tussen Rijn en Waal was in de veertiende eeuw geheel bedijkt. De bevolking, die tot dan toe de hogere stroomruggen had bewoond en bewerkt, kon nu ook de laaggelegen komgebieden ontwateren met een stelsel van sloten. De sloten mondden uit op lange weteringen, die op hun beurt zover mogelijk stroomafwaarts op de grote rivieren uitkwamen. Daar waren de waterstanden het laagst. Voor de afvoer van het binnenwater tussen Rijn en Waal kwam een 40 kilometer lange weterring tot stand: de huidige bovenloop van de Linge. De rechte wetering heeft kronkels op de plekken waar natuurlijke stroompjes in het tracé werden opgenomen. In 1306 werd op het splitsingspunt bij Tiel de bovenmond van de Linge afgedamd van de Waal. Niet ver van de afdamming werd de wetering met de Linge verbonden. In plaats van Rijnwater, voerde de Linge voortaan binnenwater uit de Betuwe af. Zo wist men de uitmonding van de wetering met nog zo'n 35 kilometer stroomafwaarts te verplaatsen tot bij Gorinchem.

Door het kronkelige verloop, door de uiterwaarden met de dijken en door de grote oeverwallen met boomgaar-

den en dorpen, lijkt de Linge nu meer op een grote rivier dan op een wetering. De huidige Linge is echter veel kleiner dan de riviergeul die hier ooit heeft gelegen. De dichtgeslibde geul is plaatselijk nog te herkennen als een brede laagte aan weerszijden van de Linge. De laagte is in gebruik als rietland, nat bos of grasland. Buiten de laagte liggen de hoger gelegen uiterwaarden, vaak in gebruik als akker of boomgaard.

Gegraven deel van de Linge. foto Rob Janmaat

Het Pannerdensch Kanaal en de Groene Rivier

Sinds ongeveer driehonderd jaar ligt het splitsingspunt van Rijn en Waal bij Pannerden. In de zeventiende eeuw lag dit punt zo'n 7 kilometer stroomopwaarts bij het fort Schenkenschanz, nu in Duitsland. De Rijn was daar al eeuwen lang onrustig. De rivier verlegde zich en wierp zandbanken op, die de afvoer richting Nederrijn verinderden. De van oorsprong kleine afplitsing de Waal trok steeds meer water. De eens zo machtige Rijn verschrompelde tot enkele smalle geulen. Handelssteden als Utrecht, Deventer en Zutphen werden onbereikbaar voor scheepvaart. Maar erger nog: de oostelijke verdediging van de Republiek viel weg. De vijandelijke Franse Koning Lodewijk XIV kon met 150.000 soldaten de ondiepe geulen gemakkelijk doorwaden en doorstoten naar Holland. Daarmee was het rampjaar 1672 een feit.

Na de terugtocht van de Fransen overlegden de Nederlandse gewesten en steden voor het eerst over grote werken in de rivieren. In het oosten moest weer een militaire barrière komen. Zeven kilometer stroomafwaarts van het verzande splitsingspunt, bouwde vestingbouwer Coehoorn in 1701 een 'retranchement': een ongeveer 5 kilometer lange verdedigingswal met een verdedigingsgracht tussen de Waal en de nog diepe delen van de Rijn. Onder druk van de Waalsteden, die nu alle rivierhandel hadden, was overeengekomen dat de gracht niet met de rivieren werd verbonden. Zo bleef de Rijn onbereikbaar voor scheepvaart naar en van Duitsland. Maar in 1707 kregen de Rijnsteden hun zin. Ondanks sabotagepogingen van de Waalsteden werd de verdedigingsgracht uitgegraven tot aan de riviergeulen. Het snelstromende water schuurde de gracht uit tot de bevaarbare, diepe loop die het Pannerdensch Kanaal ging heten. De Rijn en de IJssel kregen weer water en waren weer met het achterland verbonden.

Het Pannerdensch Kanaal heeft nog altijd een ander uiterlijk dan de gewone grote rivieren. De geul is relatief smal en er is geen plaats voor strekdammen. De oevers zijn over de hele lengte met basaltblokken vastgelegd. Het water stroomt snel door het grote verhang. Dat komt doordat het 5 kilometer lange Pannerdensch Kanaal zo'n 15 kilometer aan verzande en slingerende Rijnlopen afsnijdt.

Aan één kant heeft het kanaal een merkwaardige uiterwaard: de Groene Rivier. Dit is een langgerekte, bijna geulvormige uiterwaard die hoogwater zo efficiënt mogelijk moet afvoeren. De Groene Rivier is aangelegd in 1961, toen de uiterwaarden van de verzande Oude Rijn geheel van de rivier werden afgesloten. De Groene Rivier nam hun functie in de afvoer van hoogwater toen over. Het uiterwaardengebied en de vroegere geulen van de Oude Rijn staan nu bekend als de Rijnstrangen.

De Nieuwe Merwede en de Bergsche Maas

Aan weerszijden van de Brabantse Biesbosch liggen twee grote rivierarmen die op het Hollandsch Diep uitkomen. Aan de noordkant is dat de Nieuwe Merwede en in het zuiden de Bergsche Maas, die overgaat in de Amer. Deze rivieren zijn te beschouwen als nieuw aangelegde riviermondingen van respectievelijk de Waal en de Maas.

De Biesbosch ontstond tijdens de St. Elizabethvloed, 1421, toen de dijken van het de Grote Waard doorbraken. Doordat de dijken niet tijdig werden gedicht, veranderde dit uitgestrekte landbouwgebied in een binnenzee. Aan de noordkant van deze binnenzee, bij Werkendam, brak enige tijd later ook de Merwededijk. De Merwede, die toen al het Maas- en Waalwater meevoerde, stroomde de binnenzee in en verkortte daarmee zijn weg naar de Noordzee.

Voor de dorpen en steden ten oosten van de Grote Waard betekende dit in eerste instantie een vermindering van het overstromingsgevaar. De waterafvoer van de Merwede was immers flink verbeterd. Maar in de eeuwen daarna slibde de binnenzee langzaam dicht. Bij de monding van de Merwede in de binnenzee bezonk zand en klei. Er ontstond een zogenaamde 'binnendelta', met eilanden van slikken en schorren die bij vloed en hoge rivierwaterstanden overstromden. Tussen de eilanden lagen vertakende rivierlopen (killen), die aan de oostkant waren verbonden met de rivier en in het westen met de zeearm van het Hollandsch Diep. Zo ontstond het fraaie landschap van de Biesbosch. Voor de rivierafvoer was dit echter funest. Het Merwedewater liep vast in het netwerk van smalle killen, waardoor stroomopwaarts de dijken doorbraken. Tussen 1860 en 1890 werd daarom door het noorden van de Biesbosch de Nieuwe Merwede gegraven. Veel killen werden afgedamd en de nieuwe loop werd tussen dijken gelegd. Daarmee werd het rivier- en getijdenwater in de nieuwe geul gedwongen, die daardoor werd uitgeschuurd en op diepte bleef. De Nieuwe Merwede is nu een brede rivier, die de Hollandse en Brabantse Biesbosch van elkaar scheidt.

In 1904 kreeg de Maas een geheel nieuwe monding aan de zuidkant van de Biesbosch. Hier werd de Amer uitgediept. Vanaf de Amer werd de Bergsche Maas gegraven, die sindsdien 25 kilometer stroomopwaarts, bij Ammerzoden, het Maaswater aftapt. Door de strakke lijnen en smalle uiterwaarden ziet de Bergsche Maas er van de voorbeelden in dit artikel het meest uit als een kanaal. Toch moeten natuurlijke factoren een rol hebben gespeeld bij de tracékeuze. De Bergsche Maas volgt in grote lijnen de verzande vroegmiddeleeuwse Maasloop, het Oude Maasje. De sporen daarvan zijn bij de aanleg grotendeels uitgewist, maar onder andere bij Drongelen en Heesbeen liggen nog de oude meanders.

Jan Neeffes
freelance journalist

Tot voor kort rekenden bestuurders, politici en natuurontwikkelaars zich nog wel eens rijk door grootschalige projecten te willen betalen met privaat geld. Ontgronders mogen afgraven en laten vervolgens 'om niet' een natuurgebied achter. De laatste jaren is gebleken dat dat helaas niet altijd zo werkt. Bureau Strooming en het InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster laten zien dat de nieuwe rivier niet betaald kan worden met ontgrondingen, dure huizen en toeristenbelasting.

Wat kost dat nou, zo'n nieuwe rivier?

De grote vraag is wat een nieuwe rivier kost en wie dat gaat betalen. Bureau Strooming en het InnovatieNetwerk hebben daarvoor de nieuwe rivieren door de Betuwe en de Rijnstrangen doorgerekend. Die berekeningen zijn vergeleken met de kosten van de maatregelen uit de Planologische Kernbeslissing Ruimte voor de Rivier. Als het traject Rijnstrangen/nieuwe rivier/benedenstrooms van Druten wordt ontworpen op een capaciteit van 16.000 m³/s, bedragen de totale kosten ruim 3 miljard euro. Dit is duurder dan het pakket maatregelen waar het kabinet via de PKB onlangs voor gekozen heeft: 2,2 miljard euro. Dus, als alleen de kosten en het resultaat in termen van hoogwaterbescherming tellen tot een niveau van 16.000 m³/s, is een nieuwe route voor het water door de Betuwe en het Rijnstrangengebied financieel niet concurrerend. Maar, zo redeneert het InnovatieNetwerk verder, als je verder kijkt naar de benodigde maatregelen op de lange termijn, waarbij een hoogwaterbescherming tot een niveau van 17.000-18.000 m³/s nodig is, dan is een nieuwe route juist weer goedkoper. Bij deze grote afvoeren moet namelijk in vrijwel elk scenario meer water over de Waal worden afgevoerd en zijn aanvullende maatregelen benedenstrooms van Druten sowieso nodig. In het traject van de Duitse grens tot Druten kan dan gekozen worden voor maatregelen uit de PKB-blokkendoos of voor aanleg van een nieuwe route via Rijnstrangen en nieuwe rivier. Bij een extra afvoer van 2000 m³/s over de Waal is die laatste optie ongeveer €300 miljoen goedkoper. Kortom, zo concluderen Strooming en het InnovatieNetwerk, de aanleg van een nieuwe rivier moet je niet doen om op de korte termijn kosten te besparen. Op langere termijn is het financieel wel gunstig. Bovendien is er volgens hen sprake van een enorme meerwaarde voor de ruimtelijke kwaliteit in dit deel van het rivierengebied.

Inverdienen

Nu zijn de kosten van de nieuwe rivier nog wel redelijk goed te schatten met behulp van de standaardreken-

foto Hans Dijkstra/bvBeeld

methodes. Moeilijker is dat voor de eventuele opbrengsten of medefinancieringsbronnen. Bij de vaststelling van de PKB is zelfs een aparte commissie aan het werk geweest, die de mogelijke inverdieneffecten heeft berekend. Ambtenaren en politici mogen zich immers graag rijk rekenen door te stellen dat het project zich vanzelf zal terugverdienen door de verkoop van grond, zand of klei, door de hogere prijzen van huizen die in de buurt gebouwd en verkocht kunnen worden ('wonen aan het water') of door de mogelijke inkomsten uit recreatie. De commissie Financiering en Kansen (FiKa) die de mogelijke extra inkomsten voor de PKB-maatregelen uit heeft gerekend kwam uiteindelijk uit op niet meer dan 100 miljoen euro aan mogelijke opbrengsten. Weliswaar een respectabel bedrag maar toch nog redelijk laag in vergelijking met de 2,2 miljard dat het hele project gaat kosten.

Volgens betrokkenen is dat ook eigenlijk niet zo heel vreemd als je reëel kijkt naar de opbrengsten. Ten eerste de delfstoffenwinning. Op het eerste gezicht kan dat een flinke inverdienpost zijn, maar in de praktijk valt dat vaak tegen. Henk de Hartog van de provincie Gelderland

heeft voor de FiKa bekeken of er met de delfstoffenwinners harde afspraken te maken zijn in het rivierengebied. "Echte afspraken zijn vooral te maken als de winners al goede posities hebben en afspraken hebben met de betreffende gemeenten over de ontgronding. Maar dan nog moet je het eens zien te worden over de wijze van winning. Zeker als het gaat om het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit wil je op het einde van de rit niet blijven zitten met diepe gaten. Iets wat de zand- en grindwinners wel graag zouden doen. Daarnaast heb je nog eens te maken met de marktvraag van over tien, twintig jaar. Die is verschrikkelijk moeilijk in te schatten en als je in de berekeningen geen al te grote risico's wilt inbouwen, blijft er weinig 'zeker geld' over."

Ook de meerwaarde van woningen aan het water moeten we relativiseren, vindt Cristien Bensink. Zij participeert in het stedelijk Netwerk Stedendriehoek, waarin onder andere de gemeenten Apeldoorn, Zutphen en Deventer liggen. Het netwerk heeft als doelstelling om de komende 25 jaar 38.000 woningen te bouwen. Deels zou dat kunnen op de eilanden die ontstaan na het graven van bypasses bij Zuthen of Deventer. "Wij zijn gaan rekenen met de gebruikelijke 10 procent extra opbrengsten voor nieuwe huizen aan het water. Dat levert je dus misschien twintig tot dertigduizend euro per woning op, maar daar staat tegenover dat je ook veel extra kosten maakt. Denk alleen al aan de extra infrastructuur, een brug over het water, die nodig is voor zo'n nieuwe wijk. Onze berekeningen laten zien dat je van die 10 procent meerwaarde eigenlijk nauwelijks iets overhoudt."

Spin-off van een nieuwe rivier

Ook Bureau Stroming en het InnovatieNetwerk melden in hun rapportage over de kosten en de mogelijke invloedeffecten. Vooral de winning van industriezand en keramische klei en de uitgifte van kavels voor woningbouw bieden volgens hen hiervoor mogelijkheden. Door verkoop van delfstoffen uit het winterbed dat voor de nieuwe rivier wordt gegraven kan circa 10 miljoen euro worden gegenereerd. Jessica Reker, namens Stroming medeopsteller van het rapport: "We hebben onszelf in deze berekening absoluut niet te rijk gerekend. Met name zitten wij nu met het probleem dat de winners inderdaad nog geen grondposities hebben en het nu nog niet duidelijk is hoeveel een kuub klei of zand straks precies zal opbrengen."

"Nieuwe woningen die rondom de nieuwe rivier gebouwd kunnen worden, leveren waarschijnlijk ongeveer 10 procent meer op door de aanwezigheid van of uitzicht

op het water. Die extra opbrengsten kun je gebruiken om het project te financieren. Ik denk dat de extra kosten aan bijvoorbeeld infrastructuur wel mee zullen vallen, omdat de woningbouw plaatsvindt op de dijklichamen. Er zijn dus geen extra aanpassingen nodig. Dat is een verschil met het bouwen op de eilanden van een bypass." Grondeigenaren en (toekomstige) grondgebruikers zullen volgens Stroming en het InnovatieNetwerk vooral willen investeren als ze een zakelijk voordeel zien in de realisatie van een nieuwe rivier. Veel zal dus afhangen van het uiteindelijke ontwerp, de functiecombinaties, communicatie van het geheel en de wijze van organiseren van de uitvoering. Een nieuwe rivier is in elk geval interessant als investeringsobject voor recreatie- en horeca-ondernemers. Veel daarvan kunnen de (kleinere) ondernemers zijn die nu al rond de nieuwe rivier hun bedrijf uitoefenen. Vaak blijven dit soort investeringen diffuus en ongrijpbaar. Met een nieuwe organisatievorm voor de financiering kunnen deze investeringen wel zichtbaar worden gemaakt. Reker: "De extra opbrengsten door recreatie zijn nu dus nog moeilijk reëel in te schatten. Wat is de spin-off van een nieuwe rivier? Concrete opbrengsten die je kunt inzetten voor het project, zijn er waarschijnlijk niet. Maar door het gebied aantrekkelijk te maken voor ondernemers, financier je indirect wel weer een deel van de rivier. Maar voor een nieuwe rivier moet je het dus niet hebben van de toeristenbelasting." Tenslotte hebben de initiatiefnemers bedacht dat het voor iemand met een grondgebonden agrarisch bedrijf op het tracé van een nieuwe rivier, aantrekkelijk kan zijn om zijn grond 'om niet' in te brengen in het project. Stroming en het InnovatieNetwerk hebben de mogelijke constructies nog niet uitgewerkt maar het zou bijvoorbeeld kunnen dat een groep eigenaren hun grond inbrengen, zonder deze te verkopen aan de overheid, zodat die grondeigenaren daarmee ook een stukje zeggenschap krijgen over 'hun' rivier. Dat kan bijvoorbeeld in de vorm van een soort ontwikkelingsmaatschappij. Mogelijk dat zij dan ook mee profiteren van de extra opbrengsten van de verkoop van kavels elders langs de nieuwe rivier.

Overheidsgelden

Blijft over de financiering door de overheden. De commissie FiKa schat in dat de komende jaren ongeveer 50 miljoen euro aan Europees geld beschikbaar komt. Dat is iets meer dan de vorige periode maar iets minder dan de periode daarvoor. Echte zekerheid over Europees geld is er natuurlijk nooit vooraf en de Leader+-gelden zullen waarschijnlijk pas in 2007 weer worden vastgesteld. Jessica Reker: "Wij denken dat er dan misschien nog eerder EHS-geld beschikbaar kan komen, juist omdat natuur ook een belangrijk doel is van de nieuwe rivier."

Geert van Duinhoven

Een soort nieuwe rivier, maar dan buitendijks

Hendrike Geessink (l) en Marianne Kallen. (foto Lex Broere)

Bij het Utrechtse dorp Everdingen komt in de uiterwaarden van de Lek een geulencomplex. Uit veiligheidsoverwegingen, maar ook voor natuur en recreatie. Volgens de initiatiefnemers is het een soort nieuwe rivier, maar dan in de uiterwaarden. “Wat het InnovatieNetwerk binnendijks wil, doen wij buitendijks.”

Op de smalle dijkweg langs de Lek bij Everdingen rijden vrachtauto's af en aan. Ze vervoeren afgegraven klei uit in de uiterwaarden naar de dijkverzwaringen tussen Fort Everdingen en Vianen. Het gebied tussen de winterdijk en de zomerdijk is een bouwput. Zandhopen, metalen buizen, graafmachines, bulldozers. De uiterwaarden gaan hier op de schop. In 2008 voldoen de dijken weer aan de veiligheidseisen. Maar dat is niet het enige: in de uiterwaarden ligt dan een geulencomplex waar recreatie en natuur vrij spel hebben. Het geulenplan ontstond nadat eind jaren negentig het waterschap Alblasserwaard en Vijfheerenlanden – het gebied behoorde toen nog tot Zuid-Holland – en Rijkswaterstaat besloten dat de dijken bij Everdingen nodig aan herstel toe waren. In samenwerking met de gemeente Vianen, de provincie Utrecht en het Utrechts Landschap, dat na de grenscorrectie in 2002 eigenaar werd van de uiterwaardgronden, ontstond het idee om het niet bij dijkverzwaringen te houden. De uiterwaarden hier zijn leeg. Er is geen bebouwing, de uiterwaarden hebben weinig natuurwaarden en zijn niet toegankelijk. “Het gebied leent zich prima voor een grootscheepse herinrichting, waarbij waardevolle ecologische en landschappelijke elementen gespaard worden”, vertelt Hendrike Geessink, beleidsmedewerker van het Utrechts

Landschap. De kwetsbare uiterwaarden komen er volgens Geessink alleen maar sterker uit. De nieuwe inrichting leidt volgens haar tot meer natuur en een afwisselend landschap, dat ook nog eens beter toegankelijk wordt voor recreanten.

“Een mooi project, hè”, glundert Marianne Kallen, pas sinds januari wethouder Verkeer, vervoer en waterstaat van de gemeente Vianen, maar dolenthousiast over de aanpak van de uiterwaarden in haar gemeente. “Nut en noodzaak worden hier perfect gecombineerd.” Geessink en Kallen raken niet uitgepraat over het tempo waarin het project uitgevoerd wordt. Ze wijzen naar de bulldozers die vrachtwagens tot de nok vullen met grond. “Hier wordt echt hard gewerkt. Over minder dan drie jaar is het project gereed. Dat is ongekend snel.”

Beiden zien het helemaal voor zich: een uiterwaard met diverse soorten vogels, prachtige plantjes en een handbediend voetveertje, waarmee je de geul over kan steken.

Ongewone voorstellen welkom

Wethouder Kallen en Hendrike Geessink zijn bekend met het vergelijkbare nieuwe rivier-idee van het InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster. Hun eerste reacties zijn gemengd. Beiden juichen het toe dat dergelijke ongewone voorstellen worden gedaan. Geessink: “Zeker in het kader van de onzekere toekomst van het landelijk gebied zijn dit soort plannen welkom. Misschien is het wel

de manier om het landelijk gebied nieuw leven in te blazen. Hoe dan ook, het houdt de discussie scherp.” Marianne Kallen is sceptischer. “Ik vind het allemaal wat onwerkelijk. De impact van zo’n ingreep zou niet te overzien zijn.”

Als we de nieuwe rivier van het InnovatieNetwerk en het Everdingse geulencomplex naast elkaar leggen, zijn de overeenkomsten zo gevonden. Dat begint al met hoe de betrokken partijen tegen water aankijken. Zowel Kallen als Geessink delen de mening van het InnovatieNetwerk dat water leuk en plezierig is, en dat kansen liggen. “We zien water te vaak als boosdoener. Daar moeten we mee ophouden. Water is dynamisch, de bron van alles. Deze kwaliteiten moeten we benutten. Daarom koppelen wij natuur- en recreatiefuncties aan het aan te leggen geulencomplex”, betoogt Geessink. Voor de gemeente Vianen is water tevens een economische kans. “Neem het uiterwaard bij het oude stadscentrum van Vianen. Daar willen we de uiterwaarden zo inrichten dat het stadje er ook iets aan heeft. De rivier en het dorp worden als het ware dichterbij elkaar gebracht”, vertelt Kallen. Kortom, het geulencomplex in Vianen combineert, net als een nieuwe rivier, het waterbergingsvraagstuk met nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. “Wat het InnovatieNetwerk binnendijks wil, doen wij al buitendijks.”

Verkapte aanklacht

En daar ligt dus net een groot verschil. Een belangrijk argument van het InnovatieNetwerk om een nieuwe rivier binnendijks aan te leggen is dat bestaande uiterwaarden dan ontzien worden. Geessink werpt tegen dat de Everdingse manier ook niet overal kan en dat het geulenplan maatwerk is. “In de uiterwaarden van de Waal of in de Blauwe Kamer bij Rhenen, die begroeid zijn met ecologische elementen als meidoorns en oobossen, zou dit plan inderdaad vernietigend zijn. Maar hier kan het goed: de uiterwaarden bestaan hier enkel uit grasland.” Kallen reageert verbaasd: “Wordt dit project als grootschalig gezien? En een nieuwe rivier dan? Het lijkt me dat dat veel meer overhoop haalt.” Ze verwijst naar de studie voor de Betuwe. “Ik kom zelf uit de Betuwe. Geloof me, een nieuwe rivier heeft grote gevolgen voor die streek.”

Dit punt illustreert de grootste kritiek van Kallen en Geessink op het nieuwe rivier-idee. De argumenten behorend bij de kritische blik van het InnovatieNetwerk zijn volgens de dames soms wat dubbel. Zo is het nieuwe rivier-idee eigenlijk een verkapte aanklacht tegen het landelijke Ruimte voor de Rivier-beleid, waar het Everdingse project in wordt meegenomen. Ruimte voor de

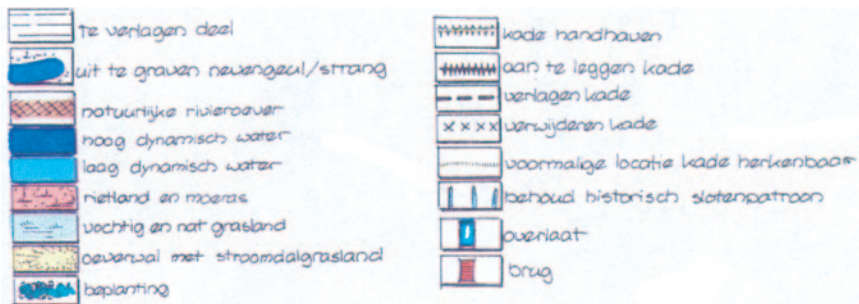
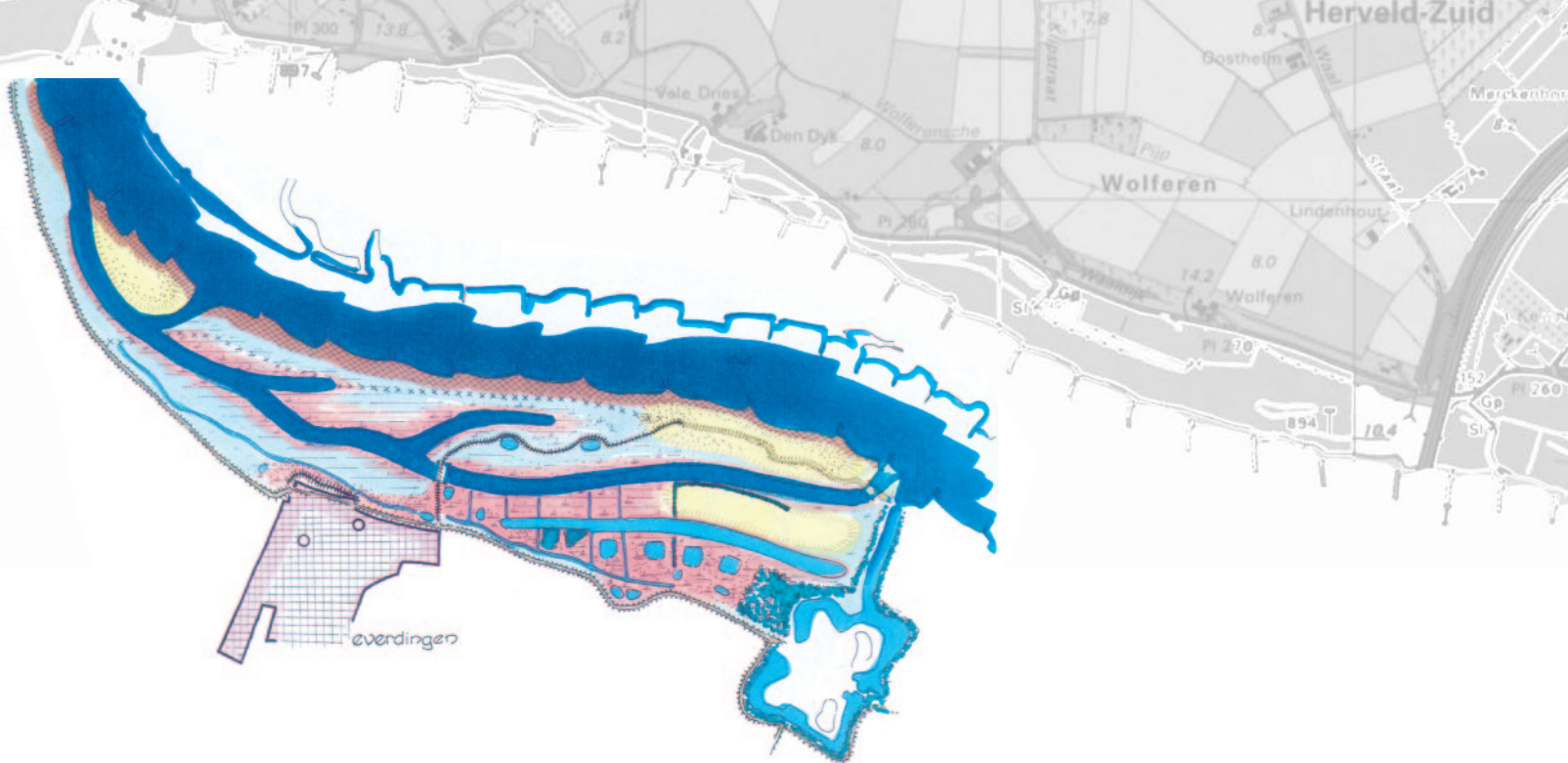
Rivier zou volgens het InnovatieNetwerk te technocratisch en traditioneel zijn en zou op termijn de veiligheid niet kunnen garanderen. Volgens Geessink en Kallen is dat onzin. “Ruimte voor de Rivier is niet technocratischer of kunstmatiger dan de aanleg van een nieuwe rivier.” Zij zijn tevreden met Ruimte voor de Rivier. “Het is een plan voor en door alle betrokkenen. Het is juist een stap in de goede richting. Vroeger gingen we heel spastisch om met water. We beseffen nu dat, willen we het water temmen, we mee moeten liften op natuurlijke processen.” De kracht van het Ruimte voor de Rivier-beleid is dat het al in gang is gezet. “Bij zo’n innovatief en bijzonder idee als een nieuwe rivier is het toch altijd weer afwachten in hoeverre en wanneer er echt actie wordt ondernomen.”

Zuinig op hun identiteit

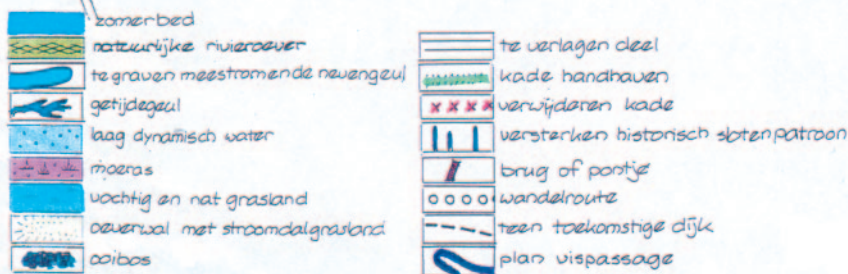
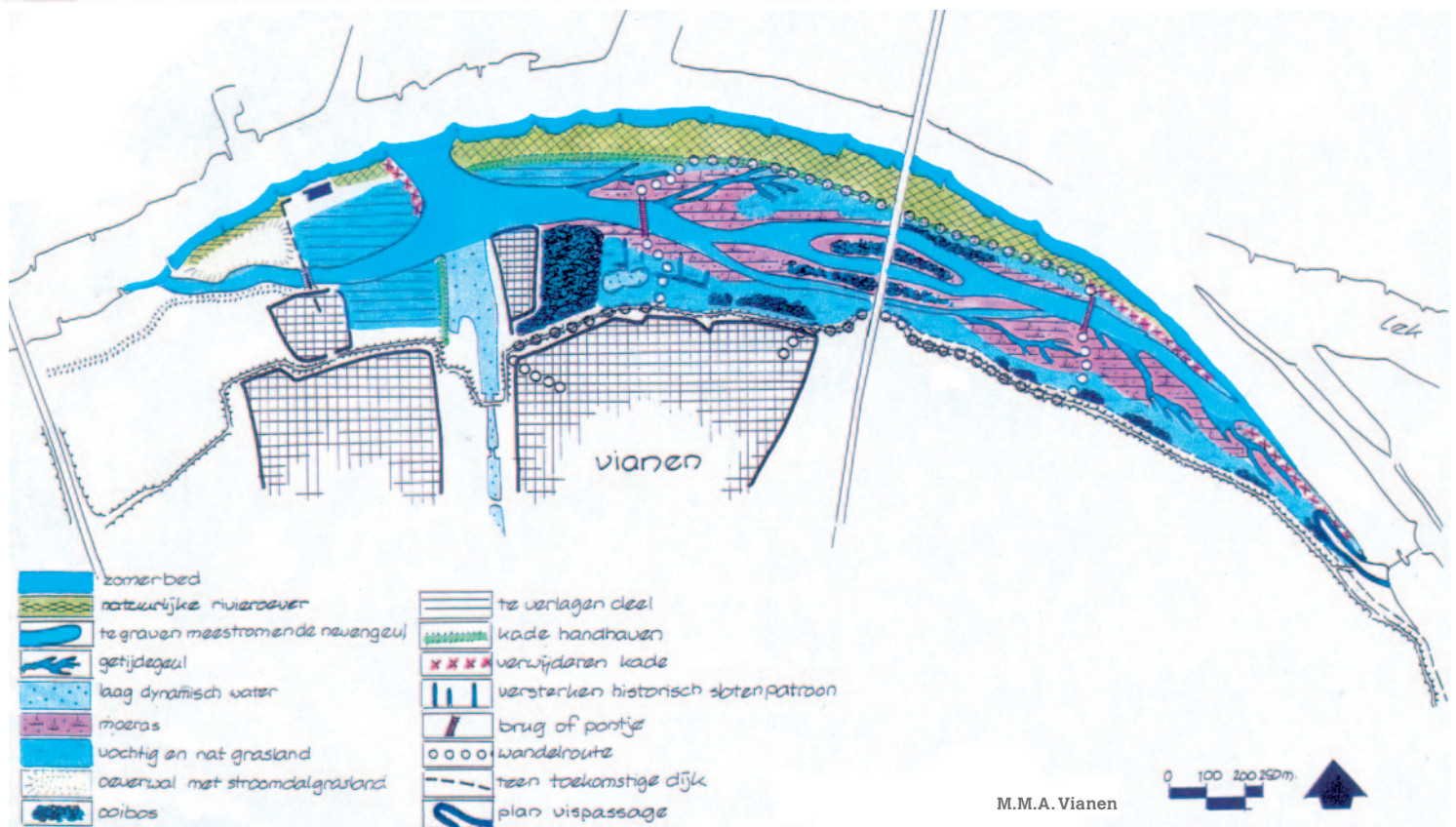
Stel dat het geulencomplex nooit bedacht zou zijn en er wordt besloten over te gaan op de aanleg van een nieuwe rivier: waar moet die dan komen te liggen? Gebogen boven een kaart van het gebied heeft Hendrike Geessink wel een idee. Met haar vinger volgt ze een tracé. “Hier heeft de Lek vroeger gelopen, ten zuiden van de stroomruggen, waarop kernen als Vianen, Everdingen en Culemborg zijn gebouwd. Het lijkt me logisch dat een eventuele nieuwe rivier daar zou lopen.” Wethouder Kallen lacht. “De huidige Lek is dus eigenlijk een nieuwe rivier, en nog natuurlijk ook.”

De VVD-politica bestudeert het mogelijke tracé en schudt haar hoofd. “Dat is onmogelijk. Ten eerste snijdt je ontzettend veel infrastructuur. En Vianen wordt dan een eiland. Dat pikken de mensen hier nooit. Ze zijn heel zuinig op hun identiteit. Draagvlak voor zoiets zal je hier nooit krijgen.” Ze trekt de economische voordelen van een nieuwe rivier in twijfel. Volgens haar brengen fietsverhuur en een camping geen miljoenen in het laatje, die overigens wel hard nodig zijn, al is het maar voor de aanleg. Ze waarschuwt voor veel woningbouw en bedrijvigheid langs de nieuwe oevers. “Dat is het tegendraadse in het idee. Een nieuwe rivier moet verrommeling tegengaan, terwijl het toestaan van rood juist tot meer verrommeling kan leiden.” Kallen moet toegeven dat ze wat achterdocht heeft tegen het plan. “Ik heb een vraag voor het InnovatieNetwerk: willen ze een nieuwe rivier aanleggen of meer rood in het landelijk gebied toestaan?” Geessink nuanceert de twijfels van de wethouder. Ze benadrukt dat het nog maar een idee is, revolutionair weliswaar, en dat buitenstaanders niet meteen met allerlei mitsen en maren op de proppen moeten komen. “We staan voor uitdagende vraagstukken: de waterproblematiek, de toekomst van de groene ruimte. Een idee als een nieuwe rivier is altijd een waardevolle bijdrage aan de zoektocht naar geschikte oplossingen.”

Mark Hendriks
freelance journalist

Scenario Everdingen II

M.M.A. Vianen

Het InnovatieNetwerk stimuleert, initieert, creëert en realiseert veelomvattende vernieuwingen door partijen uit het bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties, wetenschap en overheid bij elkaar te brengen en door informatie te verschaffen via publicaties, overleg en de media. Binnen het thema Groene Ruimte wil het Innovatienetwerk vernieuwende, grensverleggende en toekomstgerichte concepten ontwikkelen en tot uitvoering brengen zodanig dat de groene ruimte zich op een duurzame wijze ontwikkelt en aan alle drie de aspecten van duurzaamheid (People, Profit en Planet) optimaal aandacht wordt besteed.

